

Psikolojide İnsandışılaştırma Kavramsallaştırmalarının Tarihsel Gelişimi ve Kavramın Lisansüstü Psikoloji Tezlerindeki Türkçe Kullanımlarına Dair Bir Gözden Geçirme

Tuğçe Gündüz¹

Öz

İngilizce “dehumanization” olarak ifade edilen kavrama insanlık dışı muameleleri ifade etmek için başvurulmaktadır. Kavramın özellikle 2000’li yıllardan önce ikinci dünya savaşında yaşanan işkence, soykırım gibi daha bariz insanlık dışı uygulamaları açıklamak amacıyla kullanıldığı görülmektedir. Güncel yaklaşımlara göre ise bu kavramın gündelik insan ilişkilerindeki ihlalleri araştırmak için kullanıldığı anlaşılmaktadır. Türkiye’de yapılan çalışmalar incelendiğinde insandışılaştırma, insanlıktan çıkarma, gayriinsanileştirme, altinsanlaştırma ve insanlıktan uzaklaştırma gibi çeşitli çevirilere rastlanmaktadır. Öte taraftan bu durum Türkçe üretilen alanyazının takip edilmesini ve birikimli olarak ilerlemesini engellemektedir. Ortak kavramsal bir dilin oluşması bilimsel çalışmalar için büyük önem taşımaktadır. Bu dilin oluşmasına katkıda bulunmak amacıyla bu çalışmada kavramın tarihsel gelişimini gözden geçirmek ve lisansüstü psikoloji tezlerindeki güncel Türkçe karşılıklarını derlemek amaçlanmıştır. Çalışmada önce kavramın kuramsal arka planına ilişkin alanyazın incelemesi bulunmaktadır. Bu kısımda kuramsal çalışmalar erken dönem ve çağdaş yaklaşımlar olmak üzere iki grup olarak ele alınmaktadır. Erken dönem yaklaşımlar daha çok betimsel çalışmalardan oluşmaktadır. Çağdaş yaklaşımlar incelendiğinde ise iki kuramın öne çıktığı görülmektedir. Bunlar; İnsanlıktan Uzaklaştırma Kuramı ve Haslam’ın İkili İnsandışılaştırma Modelidir. Bu iki kuramın doğrudan “dehumanization” kavramını açıklamak için üretildiği görülmektedir. Bunlara ek olarak Kalıpyargı İçeriği Modeli, zihin algısı çalışmaları ve Nesneleştirme Kuramı da görgül çalışmalarda kavramı açıklamak için sıkça başvurulan kuramsal yaklaşımlardır. Bu bakımdan çalışmanın ilk bölümünde yukarıda sıralanan yaklaşımların tamamı açıklanmış, ölçüm araçları paylaşılmış, birbirleriyle olan farklılıkları gözden geçirilmiştir. Bu kuramsal arka planın ardından ise Türkiye’de psikoloji alanında yazılan lisansüstü tezlerin insandışılaştırma bağlamında gözden geçirildiği derleme çalışmasının sonuçları bulunmaktadır. Sonuçlar, kuramların Türkçe karşılıkları konusunda bir konsensusa varılmadığını işaret etmektedir. Bununla beraber kavramın en sık insandışılaştırma çevirisiyle kullanıldığı görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: İnsandışılaştırma, İnsanlıktan çıkarma, Gayriinsanileştirme, İnsanlıktan uzaklaştırma, Altinsanlaştırma

Gündüz, T. (2025). Psikolojide İnsandışılaştırma Kavramsallaştırmalarının Tarihsel Gelişimi ve Kavramın Lisansüstü Psikoloji Tezlerindeki Türkçe Kullanımlarına Dair Bir Gözden Geçirme. İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 14(1), 211-242. <https://doi.org/10.15869/itobiad.1573730>

Geliş Tarihi	25.10.2024
Kabul Tarihi	21.02.2025
Yayın Tarihi	28.03.2025
*Bu CC BY-NC lisansı altında açık erişimli bir makaledir.	

¹ Psk. Dr., Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Tıp Fakültesi, Psikiyatri Anabilim Dalı, Eskişehir, Türkiye, tugcegndzz@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-6447-8466>

Historical Development of Dehumanization Conceptualizations in Psychology and a Review of Turkish Translation of the Concept in Postgraduate Psychology Theses

Tuğçe Gündüz¹

Abstract

The concept expressed as “dehumanization” in English is used for inhumane treatments. Dehumanization was drawn on particularly before the 2000s to explain brutal inhumane practices such as torture and genocide during the Second World War. However, in current studies, it is understood that this concept is used to investigate violations in daily human relations. When the studies conducted in Türkiye are examined, it is understood there are various Turkish translations. This prevents the Turkish literature from being followed and progressing cumulatively. Establishing a common conceptual language is of great importance for scientific studies. In order to contribute to the formation of this common language, this study aims to review the historical development of the concept and to compile its current Turkish translations in postgraduate psychology theses. For this purpose, first section includes a literature review regarding the theoretical background of the concept. In this section, theoretical studies are considered in two groups as early and contemporary approaches. Early approaches mostly consist of descriptive studies. When contemporary approaches are examined, it is seen that Infrahumanization Theory and Haslam’s Dual Model stand out. These two theories directly explain the concept. In addition to these two, it is seen that Stereotype Content Model, mind perception studies and Objectification Theory are also frequently used theoretical approaches to explain the concept. In this regard, in the first part of the study, all of the approaches listed above are explained, measurement tools are shared, and their differences with each other are reviewed. Following this theoretical background, the results of a review study examining postgraduate theses in the field of psychology in Türkiye within the framework of the concept of dehumanization are presented. The results indicate that there is no consensus on the Turkish translation of the concept. However, it is seen that the concept is most frequently used as “insandılaştırma”.

Keywords: Dehumanization, Dehumanisation, Infrahumanization, Inhumanization, Sub-humanization,

Gündüz, T. (2025). Historical Development of Dehumanization Conceptualizations in Psychology and a Review of Turkish Translation of the Concept in Postgraduate Psychology Theses, *Journal of the Human and Social Science Research*, 14(1), 211-242. <https://doi.org/10.15869/itobiad.1573730>

Date of Submission	25.10.2024
Date of Acceptance	21.02.2025
Date of Publication	28.03.2025
*This is an open access article under the CC BY-NC license.	

¹ PhD, Eskisehir Osmangazi University, Medicine Faculty, Psychiatry Department, Eskisehir, Türkiye, tugcegndzz@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-6447-8466>

Giriş

Psikoloji alanyazınında insanlık dışı uygulamalar İngilizce “dehumanization” kavramıyla ifade edilmektedir. Kavramın Türkçeleştirilmesi aşamasında birden çok karşılığın kullanıldığı görülmektedir (Gündüz Köseoğlu, 2023; Demirdağ ve Hasta, 2020). Bunlar; insandışılaştırma, insanlıktan çıkarma, gayriinsanileştirme, altinsanlaştırma ve insanlıktan uzaklaştırma şeklinde sıralanabilir. Bu çalışmada insandışılaştırma karşılığı kullanılacaktır. Nitekim ilerleyen bölümlerde kavramın en sık insandışılaştırma şeklinde Türkçe’ye çevrildiği görülmektedir. Çalışmanın amacı, insandışılaştırma kavramsallaştırmalarını derlemek ve kavramın psikoloji alanyazınındaki Türkçe kullanımlarına ilişkin bilgi vermektir. Bu amaçla önce kavrama ilişkin yaklaşımlar kronolojik sırasıyla paylaşılmaktadır. Ardından psikoloji alanında yazılan tezlerde kullanılan Türkçe karşılıklara yer verilmektedir. Bu bakımdan makalenin ilk bölümü “dehumanization” kavramının tarihsel gelişimini inceleyen bir alanyazın taraması ve ikinci bölüm ise kavramın lisansüstü psikoloji tezlerindeki Türkçe kullanımlarını inceleyen görgül bir araştırma olacak şekilde birbirini izleyen iki çalışma gibi düşünülebilir.

1. Psikolojide İnsandışılaştırma Kavramsallaştırmalarının Tarihsel Gelişimi

1.1. Erken Dönem Yaklaşımlar

Erken dönem çalışmalarda şiddeti açıklamak için kavramsal bir araç olarak insandışılaştırmaya başvurulduğu görülmektedir. Kelman (1973) ve Staub’un (1989) çalışmaları buna örnek olarak gösterilebilir. Kelman katliamların, birbiriyle ilişkili üç aşamalı bir süreçle mümkün olduğunu ileri sürmektedir. Buna göre ilk aşamada insanların şiddet uygulamak konusundaki kişisel sorumlulukları yok edilmektedir. (1) Yetkilendirme (authorization) adıyla anılan bu aşamada şiddet uygulayıcıları herkese uygulanan ahlaki normların dışında değerlendirilmektedirler. Kelman’a göre zarar verici gayri ahlaki eylemlerin ahlaki muafiyeti için ulusal güvenlik gibi gerekçeler işe koşulmaktadır. İkinci aşama olan (2) olağanlaştırmada (routinization) ise zarar verici eylemler birden çok parçaya ayrılır ve böylelikle olağan bir etkinliğe dönüştürülür. Örneğin, şiddet eylemlerinin istihbarat süreçlerinde rol alan çalışanlar için kendi eylemleri yalnızca bilgi toplamaktan ibarettir. Son aşama olan (3) insandışılaştırmada (dehumanization) ise şiddet uygulayan kişi ve gruplar, cinayet gibi şiddet eylemlerini yasaklar nitelikteki ahlaki ilkeleri kurban olarak belirlenen kişi ve gruplar için kullanmazlar. Bu durum ahlaki ilkelerin askıya alınması şeklinde ifade edilebilir. Bu aşamada şiddet failleri, kurbanlarının kimlik ve toplumsal aidiyetlerini yok saymaktadır. Böylelikle kurban olarak seçilen kişi ya da gruplar kendilerini diğer insanlardan ayıran bireysel özelliklerinden ve aile ya da arkadaşlık bağları gibi toplumsal aidiyetlerinden arındırılmış bir kitleye dönüştürülmektedirler. Nihayet tüm aşamaların sonunda, sosyal bağlar gibi insani özellikler taşımayan hedeflere insanlık dışı muameleleri uygulamak mümkün hale gelmektedir. Staub’un çalışmasında ise insandışılaştırmaya ilişkin bir kavramsallaştırmadan çok 2. Dünya Savaşı sırasında tatbik edilen insanlık dışı uygulamalar paylaşılmaktadır. Örneğin çalışmada Yahudilerin değersizleştirilmesinin bir politika olarak benimsendiği paylaşılmaktadır. Radyo ve gazeteler aracılığıyla sürdürülen Yahudi karşıtı propaganda detaylıca tasvir edilmektedir. Yazar söz konusu propaganda etkinliklerinin değersizleştirme, ırksal saflığa ve Almanların hayatta kalmasına yönelik tehdit olmak üzere üç tema altında yapıldığını ileri sürmektedir (Staub, 1989, s. 127). Staub bu uygulamaları sosyal yaşamın bir parçası ve Almanların

kendini tanımlamasının önemli bir yönü olarak tarif etmektedir. Eserde zengin bir tarihsel içerikle paylaşılan bu uygulamaların Yahudilere şiddet eylemlerinde bulunmayı mümkün hale getirdiği ifade edilmektedir. Öte taraftan çalışma herhangi bir insandışılaştırma tanımı içermemektedir. Bunun yerine söz konusu uygulamalar insandışılaştırma örneği olarak işaret edilmektedir.

Buraya kadar paylaşılan çalışmaların ortak noktası insandışılaştırma kavramını aşırı şiddet biçimlerini açıklamak için işe koşmalarıdır. Öte taraftan bu kısımdan itibaren paylaşılan yaklaşımlarda insandışılaştırma ahlak ve kalıpyargılarla ilişkilendirilmektedir. Örneğin Opotow şiddet eylemlerinin ahlaki dışlama (moral exclusion) olarak kavramsallaştırdığı sosyal fenomenle mümkün hale geldiğini ileri sürmektedir. Yazara göre, bireyler veya gruplar ahlaki değerlerin, kuralların ve adalet ilkelerinin sınırları dışında algılandığında ahlaki dışlama ortaya çıkmaktadır. İnsandışılaştırma ise ahlaki dışlamayı mümkün hale getiren basamaklardan biridir (Opotow, 1990). Opotow bu basamakları; grupların yanlı değerlendirilmesi (biased evaluation of groups), değersizleştirme (derogation), insandışılaştırma (dehumanization), bulaşma korkusu (fear of contamination), hedefi genişletme (expanding the target), zarar verme adımlarını hızlandırma (accelerating the pace of harm doing), yıkıcı davranışları açıkça onaylama (open approval of destructive behavior), ahlaki standartları düşürme (reducing moral standards), kurbanı suçlama (blaming the victim), kendini haklı görmek için karşılaştırmalar yapma (self-righteous comparisons) ve saygısızlık (desecration) şeklinde sıralamaktadır. Yazara göre bu süreç kişinin kendi grubunu diğerlerinden üstün görmesiyle başlamakta ve diğerlerine zarar vermeyi normalleştirmekle sonuçlanmaktadır. Yazar, bu basamaklar arasında saydığı insandışılaştırmayı; başkalarının insanlığını, onurunu, hissetme yeteneğini ve şefkat görme hakkını reddetmek şeklinde tanımlamaktadır (Opotow, 1990; s. 10). Ahlaki dışlama kuramı adıyla alanyazına geçen bu yaklaşımın gözden geçirilmiş bir versiyonu bulunmaktadır (Opotow vd., 2005). Kuramın güncellenmiş versiyonunda insandışılaştıma basamağına yine yer verilmeyle beraber kavramın bu kez başkalarının hakları, yetkileri, insanlığı ve onurunu reddetme şeklinde tanımlandığı görülmektedir (Opotow vd., 2005; s. 307). Bar Tal (1989) ise sivil katliamlar, toplu tutuklamalar, kitlesel ayrımcılık, soykırım gibi şiddet biçimlerini açıklamak için gayrimeşrulaştırma (delegitimation) kavramını önermektedir. Yazar, insandışılaştırma kavramını ise grupları gayrimeşrulaştırma yollarından biri şeklinde ele almaktadır. Bar Tal gayrimeşrulaştırmanın kalıpyargı ve ayrımcılığın aşırı bir formu olduğunu ileri sürer. Yazara göre gayrimeşrulaştırma bir sosyal kategorizasyon biçimidir. Öte taraftan bu kategorizasyonda kabul edilebilir normlar ve/veya değerler çerçevesinde hareket ettiği düşünülen insan gruplarının dışında bırakılanlar, aşırı olumsuz sosyal kategoriler içinde değerlendirilmektedir. Yazar bu şekilde söz konusu gruplara aşırı şiddet eylemlerini göstermenin mümkün hale geldiğini ifade etmektedir. Bu yaklaşıma göre insandışılaştırma bir grubu, aşağı ırk ve hayvanlar gibi insan altı veya iblisler, canavarlar ve şeytanlar gibi olumsuz değerlendirilen insanüstü yaratık kategorilerini kullanarak insanlık dışı olarak sınıflandırmayı içermektedir (Bar Tal, 1989, s. 172).

Opotow ve Bar Tal'ın çalışmalarıyla beraber insandışılaştırmanın şiddetin aşırı formlarını açıklayan bir kavram olmanın ötesine geçtiği görülmektedir. Öte taraftan buraya kadar paylaşılan yaklaşımların hiçbiri insandışılaştırma mekanizmalarına ilişkin işevuruk bir içeriğe sahip değildir. İnsandışılaştırmayı kuramsal olarak açıklayan araştırmacıardan biri olan Haslam kavramın tarihsel gelişiminin psikoloji çalışmaları açısından iki döneme

ayrılabilceğini iddia etmektedir (Haslam, 2021, s. 129). Haslam'a göre 2000'ler öncesindeki çalışmaların 3 temel özelliği bulunmaktadır. Buna göre; (1) 2000'ler öncesindeki çalışmalar daha çok kavramsal açıklamaları içermektedir ve niteliksel çalışmalardır. (2) Bu çalışmalar savaş ve soykırım gibi aşırı bağlamları ele almaktadır. (3) Dolayısıyla açık ve bariz insandışılaştırma biçimlerini incelemektedir. Bu bakımdan Opatow ve Bar Tal'ın çalışmaları güncel yaklaşımların öncül adımları şeklinde değerlendirilebilir. Haslam'a göre 2000'ler sonrasındaki yayınlar ise daha çok deneyler ve ölçekler gibi niceliksel yöntemlerin kullanıldığı çalışmaları içermektedir. Ayrıca güncel çalışmalarda gündelik insan ilişkilerinde karşılaşılan daha incelikli insandışılaştırma biçimlerinin araştırmalara konu edildiği görülmektedir. Haslam'ın insandışılaştırma kronolojisinde istisna olarak ele aldığı iki çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmaların ilki Bandura ve arkadaşlarının (1975) "Disinhibition of aggression through diffusion of responsibility and dehumanization of victims" başlığıyla yayınladıkları deneysel araştırmadır. Başlık "Sorumluluğun dağıtılması ve mağdurların insandışılaştırılması yoluyla saldırganlık engelini kaldırılması" şeklinde Türkçeleştirilebilir. Çalışmada katılımcılardan denetçilik rolü almaları istenmektedir. Buna göre katılımcılar görevi pazarlık yapmak olan başka bir grup katılımcıyı denetlemeli ve bu grubun etkili bir pazarlık stratejisi seçmediği durumlarda onları şiddeti 1 ve 10 arasında değişen bir çeşit elektroşok uygulaması aracılığıyla cezalandırmalıdır. Deneysel desenle tasarlanan çalışmada katılımcılar insancıl, insandışılaştırılmış ve nötr olmak üzere üç koşula ayrılmaktadır. Bu koşullarda denetlenen grupların özellikleri hakkında katılımcılarla paylaşılan bilgiler farklılaşmaktadır. Denetlenen grup, insancıl koşulda anlayışlı, insandışılaştırılmış koşulda ise hayvani olarak tasvir edilmektedir. Nötr koşulda ise denetlenen gruba ilişkin herhangi bir değerlendirme paylaşılmamaktadır. Çalışmadaki bir diğer deneysel koşul sorumlulukla ilgilidir ve ikiye ayrılmaktadır. Bunun için bireysel sorumluluk ve dağıtılmış sorumluluk olmak üzere iki koşul bulunmaktadır. Bireysel sorumluluk koşulu yönergesinde, her bir katılımcının pazarlık ekibinin bir üyesi için denetim sorumluluğuna sahip olduğu bilgisi verilmektedir. Buna göre, katılımcılar denetledikleri kişiyi cezalandırmaları gereken her durumda o üyenin alacağı şok düzeyini kendileri kişisel olarak belirlemektedir. Dağıtılmış sorumluluk koşulunda ise, cezalandırma durumunda tüm denetçilerin yani katılımcıların seçtiği şok seviyesinin ortalamasının alınacağı bilgisi verilmektedir. Yani, denetlenenlerin aldıkları şok miktarı, denetçilerin yani katılımcıların kolektif kararlarının ortalamasıdır. Sonuçlar her iki sorumluluk koşulundaki katılımcıların insandışılaştırılmış hedeflere daha fazla şok verdiğini göstermektedir (Bandura vd., 1975). Haslam'ın istisna olarak işaret ettiği diğer çalışma ise Struch ve Schwartz'ın (1989) "Intergroup aggression: Its predictors and distinctness from in-group bias" başlıklı betimsel araştırmalarıdır. Başlık Türkçe "Gruplar arası saldırganlığın yordayıcıları ve iç grup yanlılığından farkı" şeklinde ifade edilebilir. Çalışmada katılımcıların dış grup olarak algıladıkları dini konuda aşırı geleneksel bir grubu sahip oldukları değerler ve bu gruba atfettikleri insanlık dışı özellikler bakımından değerlendirmeleri istenmektedir. Değerler ölçümü için katılımcılar 18 değeri yol gösterici olmaları bakımından önem sırasına göre sıralamaktadır. Bu sıralamanın hem katılımcıların kendi iç grupları hem de ultra-ortodoks dış grup için ayrı ayrı iki kez yapılması beklenmektedir. Atfedilen insanlık dışı özellikleri saptamak için ise katılımcıların araştırmacılar tarafından yazılan 3 maddeyi 3'lü likert tipinde puanlaması beklenmektedir. Maddelerde ölçülen özellikler; başkalarına karşı düşünceli ve şefkatli olmak, toplumun tüm üyelerinin refahını düşünmek ve çocuklarını insancıl bir şekilde yetiştirmek şeklinde sıralanmaktadır.

Yazarlar bu iki değerlendirmeden elde ettikleri bulguları insandışlaştırma ölçümü şeklinde sunmaktadır. Sonuçlar, insandışlaştırma ölçümü olarak alınan her iki ölçümün de gruplar arası çatışma ve saldırganlık arasındaki ilişkiye kısmen aracılık ettiğini göstermektedir (Struch ve Schwartz, 1989). Haslam'ın istisna olarak işaret ettiği iki çalışma incelendiğinde her ikisinde de insandışlaştırmanın işevuruk tanımının yapıldığı görülmektedir. Nicel ölçüm yollarının benimsenmesi ve gündelik çatışma deneyimlerinin araştırmalara konu edilmesi bakımından bu iki çalışmanın psikoloji disiplini içindeki insandışlaştırma alanyazını için önemli olduğu söylenebilir.

Kavramla ilgili işevuruk bir tanım üretmenin yanı sıra Bandura insandışlaştırmanın bir ahlaki uzaklaşma yöntemi olarak işlev gördüğünü öne sürmektedir. Buna göre insandışlaştırma hedef kişilere karşı sergilenen olumsuz davranışları meşrulaştırma mekanizmalarından biridir. İnsandışlaştırılan kişiler toplumun ahlaki sınırlarının dışında değerlendirildiklerinden, onlara karşı sergilenen saldırgan davranışlar için kişiler kendilerini sorumlu ya da suçlu hissetmemektedirler (Bandura, 1990). Bandura bu fikri Ahlaki uzaklaşma (moral disengagement) kavramına başvurarak kuramsal bir bütünlük içinde ele almaktadır. Ahlaki Uzaklaşma Kuramı (Moral Disengagement Theory) ahlaki olarak kabul edilemez bulunan davranışların herhangi bir bağlam içinde ve herhangi bir kişi tarafından gerçekleştirilebileceğini öne sürmektedir (Bandura, 2002). Öte taraftan bunun için kişilerin zararlı davranışta bulunmadan önceki bilgi işleme süreçleri olağandan farklıdır. Kurama göre insanlar ahlaki olarak onay görmeyen davranışları suçluluk duygusunu deneyimlemeden ve sorumluluk sahibi olmadığını iddia ederek sergileyebilmek için kendilerini bilişsel bakımdan yeniden yapılandırmaktadırlar. Bu öz-bilişsel düzenleme için kendine özgü birtakım bilgi işleme basamakları bulunmaktadır. Söz konusu basamaklarda (1) zarar verici davranış, (2) zararlı etki başka deyişle kurbanı deneyimlediği zarar ya da acı ve son olarak (3) kurban yeniden değerlendirilmektedir. Buna göre kurban insandışlaştırma ve suçlanma olmak üzere iki şekilde bilgi işleme sürecine dâhil edilmektedir. Kurbanın suçlanması aşamasında kurban başına gelen zararlı olayın sorumlusu olarak değerlendirilmektedir. Bu aşama kurbanın başına gelenleri hak ettiği şeklindeki açıklamaların hepsini içerir. Kurbanın insandışlaştırılması ise bu kişinin umutları, endişeleri, sevgi bağıyla bağlı olduğu yakınlarının olması gibi özelliklerden yoksun görülmesini ifade etmektedir. İnsandışlaştırma aşamasında kurban, duyguları ve ilişkileri olan bir insan olmaktan çok insan olma özelliklerini yeterince göstermeyen bir kişi olarak algılanmaktadır. Kuramcılar bu aşamada gayri ahlaki eylem uygulayıcılarının kurbanlara kendi isimleri yerine verilen numaralar, soy isimler ile hitap ettiklerini böylelikle sürecin kolaylaştığını ifade etmektedirler (Bandura, 2002). Öte taraftan Bandura'nın çalışmaları (1990; 2002) insandışlaştırma kavramından çok zarar verici eylemler bağlamındaki ahlaki muhakemelere odaklanmaktadır. Bu bakımdan Ahlaki Uzaklaşma Kuramını insandışlaştırma kuramı olarak ele almak doğru olmayabilir. Buraya kadar paylaşılan çalışmalar daha çok insandışlaştırmanın kavramsal arka planının zenginleşmesi ve işevuruk tanımının yapılması için atılmış öncü adımlar gibi değerlendirilebilir.

Erken dönem yaklaşımların ardından doğrudan insandışlaştırma kavramını açıklamayı hedefleyen kuramların alanyazında yer aldığı görülmektedir. Bunlar, Leyens ve arkadaşlarına ait İnsanlıktan Uzaklaşma Kuramı (Infrahumanization Theory) (Leyens vd., 2001;2007) ve Haslam'ın İkili İnsandışlaştırma Modelidir (The Dual Model of Dehumanization) (Haslam, 2006). Öte taraftan insandışlaştırma olgusunun doğrudan ele alınmadığı ancak ölçüm araçları ve kuramsal içerikleri dolayısıyla insandışlaştırma

alanyazınına katkıda bulunan yaklaşımların da insandışılaştırma araştırmalarında işe koşulduğu görülmektedir. Örneğin kalıpyargı süreçleri, akli meleke atfında bulunma ve nesneleştirme insanların gündelik hayatlarında sıklıkla kullandığı insandışılaştırma yöntemleri olarak alanyazına dolaylı Şekilde katkıda bulunmaktadır. Bu bakımdan Kalıpyargı İçerik Modeli (Stereotype Content Model) (Harris ve Fiske, 2006), zihin algısı alışmaları (Gray vd., 2007) ve Nesneleştirme Kuramı (Objectification Theory) (Fredrickson ve Roberts, 1997) insandışılaştırmanın kuramsal arka planına katkı sunmaktadır. Bu sebeple ağdaş yaklaşımlar bölümünde sırasıyla önce alanda insandışılaştırma kuramı olarak yaygın kabul gören kuramlara ardından insandışılaştırma alanyazınına katkıda bulunan diğer yaklaşımlara yer verilmektedir.

1.2. Çağdaş Yaklaşımlar

1.2.1. İnsanlıktan Uzaklaştırma Kuramı

Kuramcılar insandışılaştırmanın özcü temellere dayandığını ne sürmektedir (Leyens vd., 2001 s. 395). zclkten kast ettiklerini ise iç grup üyelerinin dış grup üyelerine kıyasla kendilerine daha fazla insani olumlu ve olumsuz duygu deneyimini atfetmeleri Şeklinde aklamaktadırlar (Leyens, 2009 s. 808). Bu işevuruk tanımda da grldğu üzere, İnsanlıktan Uzaklaştırma Kuramı'nda insan olma kategorisi grup dinamiklerine göre Őekillenmektedir (Leyens vd., 2000). Buna göre, insanlar iç grup üyelerini dış grup üyelerinden daha fazla insani öz taşır nitelikte algılamaktadır (Leyens vd., 2000, s.195). Öte taraftan, insanlar kendilerini ait hissetmedikleri bir grubun üyelerini insanlıktan çıkarma olarak adlandırılabilir keskin bir inkrle insandışılaştırmazlar. Bundan ziyade değerlendirilen kişiler insan olma özelliği bakımından derecelendirilmektedirler. Yani grup ilişkileri ne kadar gergin olursa olsun hiçbir dış grup yesi tamamen insan olma özelliğinden dışlanmamakta ancak insan kategorisi içindeki yeri inşa edilmektedir (Leyens vd., 2007 s.143).

Kuramcılar duyguların bilişsel içerik barındırmak bakımından iki grupta değerlendirilebileceğini iddia etmektedir. Buna göre fke, Őařırma, keyif ve korku gibi duygular daha dürtüsel yollarla ortaya çıkarlar. Bu bakımdan dürtüsel olarak ortaya çıkan duygular birçok canlı türü tarafından deneyimlenmektedir. Umut, heves ve pişmanlık gibi duyguların ise daha karmaşık bilişsel süreçlerden geçtikten sonra deneyimlendiği düşünülmektedir. Bu sebeple yoğun bilişsel içeriği bulunan bu duyguların yalnızca insanlar tarafından deneyimlendiği kabul edilmektedir. Kuramcılar bu ayırım sayesinde birçok tür yesi tarafından deneyimlenen birincil ve yalnızca insanlar tarafından deneyimlenen ikincil duygular Şeklinde bir sınıflandışmanın yapılabileceğini iddia etmektedirler. Buna göre insanlıktan uzaklaştırılan hedefler ikincil duygularla daha az ilişkili görülmektedir (Vaes vd., 2012). Nitekim kuramcılar dört farklı ulusla birincil ve ikincil duyguları lmleyerek yaptıkları çalışmalarında alt insandıştırmayı geçerli ve lmlenebilir bir kavram olarak sunmaktadırlar (Demoulin vd., 2004). Dahası alt insandıştırmanın sosyal baskınlık yönelimi gibi diğer gruplar arası değerkenlerin yanı sıra bir açıklama gücüne sahip olduğu görülmektedir (Prati vd., 2016).

İnsanlıktan Uzaklaştırmanın geçmişi ve geleceği üzerine düşünceler (Retrospective and Prospective Thoughts About Infrhumanization) bağlığıyla yayınlanan makalede gruplar arası ilişkiler alanyazınında kalıpyargı süreçleri için yaygın olarak kabul edilen bazı özelliklerin insanlıktan uzaklaştırma süreçleri için geçerli olmayabileceği paylaşılmaktadır (Leyens, 2009). Bunun için makalede, kalıpyargı süreçlerinde rol

oynayan faktörler insanlıktan uzaklaştırma bağlamında gereklilik ve yeterlilik bakımından ele alınmaktadır. Örneğin, sosyal statü ve aşinalığın insanlıktan uzaklaştırma için gerekli ve yeterli koşulları sağlamadığı belirtilmektedir (Leyens, 2009, s. 810). Başka deyişle sosyal statü ve aşinalık insanlıktan uzaklaştırmayı yordamamaktadır. Buna göre, insanlar gruplar arası statü farklarından, bir gruba aşına olmak ya da olmamaktan azade olarak grupları insanlıktan uzaklaştırabilmektedir (Costes vd., 2005). Bu bakımdan insanlıktan uzaklaştırma bir çeşit eğilim olarak kişisel özellik gibi işliyor olabilir. Gerekli ve yeterli olma düzleminde değerlendirilen bir diğer faktör çatışmadır. Bir dış grubun altinsanlaştırılması için gruplar arası çatışmanın gerekli olmadığı ancak çatışma olan koşulların insanlıktan uzaklaştırmanın ortaya çıkması için yeterli olduğu ifade edilmektedir. Bu bakımdan çatışma insanlıktan uzaklaştırma için yeterli bir koşuldur ancak gerekli değildir. Grupla özdeşim ise insanlıktan uzaklaştırma için gerekli ancak yeterli olmayan bir koşul olarak paylaşılmaktadır. Son olarak sembolik tehdit algısı yeterli kanıt olmadığı vurgulanarak insanlıktan uzaklaştırma için gerekli ve yeterli koşul olarak aktarılmaktadır (Leyens, 2009, s. 811). Yani insanlar sembolik tehdit algıladıklarında, bu tehdit ile ilişkili olarak gördükleri grup üyelerinin daha az insan olma özelliği taşıdığına inanma eğilimindedirler. Buna göre, bir kişisel özellik olmanın yanı sıra insanlıktan uzaklaştırma, durumlara bağlı olarak şekillenen bir durumsal değişken olarak da işleyebilir. Bu bakımdan öne sürülen kuramsal sürece göre insanlıktan uzaklaştırma süreçleri çalışmalara hem durumsal değişken hem de bireysel bir özellik olarak dâhil edilebilir.

İnsanlıktan uzaklaştırmanın görgül olarak sınındığı çalışmalara göz atıldığında kuramın iddialarıyla uyumlu sonuçların bildirildiği görülmektedir. Örneğin, insanlıktan uzaklaştırmanın gerçekleşmesi için kişilerin anlamlı buldukları grup aidiyetlerinin bir ön koşul olduğunu raporlayan çalışmalar bulunmaktadır (Demoulin vd., 2009). Ayrıca örtük çağrışım testi kullanılarak yapılan bir başka çalışmada ise kişilerin ikincil duyguları dış grup üyelerine kıyasla iç grup üleriyle daha fazla ilişkili algıladıkları rapor edilmektedir (Paladino vd., 2002). Dahası insanların ikincil duyguları yalnızca dış gruba atfetme konusunda isteksiz olmalarının yanı sıra, ikincil duyguları ifade eden bir dış grup üyesine iç grup üyesine kıyasla daha az yardım ettiklerini gösteren araştırma sonuçları da bulunmaktadır (Vaes vd., 2003). İnsandışılaştırma alanyazınıyla tutarlı olarak insanlıktan uzaklaştırmanın gruplar arası bağlamda zarar verici tutum ve davranışlarla ilişkili olduğunu gösteren çalışma sonuçları bulunmaktadır. Örneğin insanlıktan uzaklaştırmanın gruplar arası affetmeyi ketlediğini gösteren çalışmalar bulunmaktadır (Demoulin vd., 2009). Bir başka çalışma insanlıktan uzaklaştırılan dış grupların diğerlerinden daha fazla ayrımcılığa uğradığını göstermektedir (Pereira vd., 2009). Buna karşılık insanlıktan uzaklaştırma her zaman şiddetin bir öncülü olarak ortaya çıkmayabilir. İnsanlıktan uzaklaştırmanın hissedilen suçlulukla başa çıkma mekanizması olarak işlev gördüğünü iddia eden çalışmalar bulunmaktadır (Castano ve Giner-Sorolla, 2006). Türkiye’de yayınlanan makaleler incelendiğinde kuramın barış sürecini destekleme niyeti üzerindeki etkisini inceleyen bir çalışmaya rastlanmaktadır (Demirdağ ve Hasta, 2020). 2 çalışmadan oluşan makalede insanlıktan uzaklaştırmanın 2013 yılında Kürt sorununa ilişkin geliştirilmesi planlanan barış süreci bağlamında ele alındığı görülmektedir. İlk çalışmanın bulguları; bir dış grup üyesi tarafından yapılan barış sürecine destek çağrısıyla karşılaştıklarında, Türk ve Kürt katılımcıların bu dış grup üyesine iç grup üyesine kıyasla insana özgü olduğu kabul edilen ikincil duyguları daha az attettiğini göstermektedir. Ayrıca Türk katılımcıların (Kürt katılımcıların değil) bu

çağrı sonrasında barış sürecini daha az destekledikleri ilk çalışmanın sonuçları arasındadır. İkinci çalışmada ise barış sürecini destekleme çağrısını yaparken ikincil duyguların kullanılmasının barış sürecine destek vermeyi etkileyip etkilemediği araştırılmaktadır. Sonuçlar, ikincil duyguları kullanarak çağrı yapan bir dış grup üyesinden barış sürecini destekleme çağrısı aldıklarında, hem Türk hem de Kürt katılımcıların dış grup üyesine iç grup üyesine kıyasla daha az ikincil duygu attettiklerini ve bu çağrı sonrasında barış sürecini daha az desteklediklerini göstermektedir. Çalışma bulguları bir arada gözden geçirildiğinde insanlıktan uzaklaştırma süreçlerinin işlevlerine ilişkin bir yorum yapılabilir. Buna göre insanlıktan uzaklaştırma, insanların gruplar arası bağlamda psikolojik dengelerini tehdit edici bir durumla karşılaştıklarında, psikolojik bakımdan kendilerini düzenlemek için kullandıkları bilişsel bir strateji olabilir. Başka bir deyişle kişiler gruplar arası bağlamı içeren bir olay ya da durum karşısında rahatsız olduklarında bu rahatsızlıkla başa çıkabilmek için insanlıktan uzaklaştırmayı bir düzenleyici mekanizma olarak işe koşmaktadır.

1.2.2. Haslam'ın İkili İnsandılaştırma Modeli

2000'ler öncesinden farklı olarak İnsanlıktan Uzaklaştırma Kuramı insandılaştırmanın daha örtük biçimlerini araştırma konusu haline getirmektedir. Bu yeni çalışma biçiminin 2000'ler sonrasında gündelik hayattaki insandılaştırma uygulamalarını içermesi bakımından yeni bir araştırma geleneği oluşturduğu söylenebilir. İnsanlıktan Uzaklaştırma Kuramından sonra Haslam'ın İkili İnsandılaştırma Modeli (2006) bu gelenek içindeki önemli yaklaşımlardan biridir. Modele göre insandılaştırma bir tür olarak insanların sahip olduğu nitelikleri içeren iki boyutlu bir yapıya sahiptir. Bu nitelikler modelde, diğer türlerden farklı olarak sadece insanların sahip olduğu özellikler (human uniqueness) ve başka türlerle de paylaşılan insan doğasına ait özellikler (human nature) olacak şekilde iki farklı boyutta değerlendirilmektedir. İnsanı diğer türlerden ayıran özellikler olarak nezaket, açık fikirlilik, mantıklılık ya da başka deyişle rasyonel düşünme ve dili kullanma becerileri öne çıkmaktadır. İnsanın doğasına ait özellikler olarak ise merak, hayalperestlik, arkadaş canlısı olma, duygusallık ve ihtiras gibi özellikler vurgulanmaktadır (Haslam vd., 2005). Modelde, insan doğasının içerdiği özelliklere dair yaygın kabullerin bulunduğu iddia edilmektedir. Bu kabullerin başında insan doğasına ait özellikleri birçok insanın taşıdığı algısı gelir. Dahası bu özelliklerin insani öz olarak kabul edildiği ve erken gelişimsel basamaklarda ortaya çıktığı yine insan doğasına ilişkin özellikler olarak paylaşılmaktadır. Ayrıca insan doğasına ait özelliklerin kültürler arası fark olmaksızın evrensel olarak kabul edildiği iddia edilmektedir. Oysa yalnızca insana ait özellikleri daha az insanın taşıdığına ilişkin bir algının olduğu ve gelişimsel basamaklar bakımından bu özelliklerin daha geç ortaya çıktığı düşünülmektedir. Ayrıca yalnızca insana ait özellikler, insan doğasına ilişkin özelliklere kıyasla kültüre daha duyarlı gibi görünmektedir. Bu bakımından yalnızca insana ait özellikler ve insan doğasının içerdiği özellikler olarak kümelenen ikili yapının, birbirinden ayrılan iki mekanizmayı işaret ettiğine inanılmaktadır. Önerilen bu iki boyutun yapı geçerliliği olup olmadığını saptamak için birbiriyle ilişkisini inceleyen çalışmalar bulunmaktadır. Sonuçlar, yalnızca insana ait ve insan doğasına ait özellikler arasında ilişkinin olmadığı ya da düşük düzeyde olumsuz ilişki bulunduğunu göstermektedir. Modele göre insandılaştırma insanların bir hedefi önerilen bu iki boyuttan bir ya da ikisinde olağandan düşük değerlendirmesi şeklinde ortaya çıkmaktadır. Buna göre insandılaştırma, hayvanlaştırma ve mekanikleştirme olmak üzere iki şekilde yapılabilir. İnsanı diğer türlerden ayıran yalnızca insana özgü

özelliklerin inkârıyla, hayvanlaştırma; Buna karşılık insan doğasının içerdiği özelliklerin inkârıyla da mekanikleştirmenin ortaya çıktığı öne sürülmektedir. Daha açık bir ifadeyle hayvanlaştırma için üst bilişler gibi yalnızca insana ait olan özellikler, mekanikleştirme için ise hayvanların yanı sıra insan doğasının da içerdiği duygular, kendiliğindenlik ve ruh gibi özellikler inkâr edilmektedir (Haslam, vd., 2007).

Alanyazın incelendiğinde Haslam'ın iki boyutlu modelinin örtük ilişki görevleri (implicit association task) kullanılarak sınındığı görgül çalışmalar olduğu görülmektedir. Çalışmalar, iç grup üyelerinin başka bir ulusa mensup dış grup üyeleri, göçmenler ve çingenelerden daha çok insana özgü özelliklerle ilişkilendirildiğini göstermektedir. Ayrıca göçmenler ve çingeneler daha çok hayvanlaştırılarak insandışılaştırılmaktadır (Viki, vd., 2006; Costello ve Hodson, 2010; Martinez vd., 2012). Öte taraftan hayvanileştirme yoluyla yapılan insandışılaştırmanın açık insandışılaştırma yöntemleriyle ilişkili olduğu rapor edilmektedir (Haslam ve Loughnan, 2014). Türkçe alanyazın incelendiğinde Tanrıverdi ve Gezici Yalçın (2022)'ın insanları hayvanlardan ve robotlardan ayıran özelliklerin atfedilmesinde kadınsı ve erkeksi cinsiyet ifadesinin etkisini sınıadıkları çalışmalarına rastlanmaktadır. Araştırmanın sonuçları katılımcıların kadınsı cinsiyet ifadesine sahip kişilere erkeksi cinsiyet ifadesine sahip olanlara kıyasla insan doğasına ait özellikleri daha fazla atfettiklerini göstermektedir. Çalışmanın bir diğer sonucu ise erkeksi cinsiyet ifadesine sahip olan erkeklere erkeksi cinsiyet ifadesine sahip olan kadınlara kıyasla daha çok insan biricikliğine ait özelliklerin atfedildiği yönündedir.

Kuramın adından da anlaşıldığı üzere insandışılaştırma mekanizması iki insan dışı benzetmeyle tarif edilmektedir. Bu bakımdan modelin bir hedefi insan olarak algılanmanın hangi mekanizmayla gerçekleştiğini ortaya koyduğu söylenebilir (Haslam vd., 2007). Öte taraftan model, insandışılaştırmanın hangi mekanizmayla işlediğini gösterdiği gibi gündelik etkileşimlerde karşılaşılan insandışılaştırma uygulamalarına ilişkin kuramsal bir açıklama sunabilmektedir. Diğerinin duygularını yok sayma, yeterince akıllı olmadığını öngörme gibi hor gören ve küçümseyici tutumlar gündelik hayatta birçok sosyal gruba uygulanmaktadır. Bu gibi tutumlar işkence gibi istismar biçimleri kadar görünür değildir. Ancak gündelik yaşamda önemli bir yer tutmaktadır. Bu bakımdan daha örtük yollarla uygulanan insandışılaştırma yöntemlerini açıklıyor olması mekanikleştirme ve hayvanileştirmenin alanyazına sunduğu önemli katkılar olarak değerlendirilebilir.

İnsandışılaştırma alanyazınında yapılan vurgulardan biri bu fenomenin açık ve örtük biçimlerde uygulanabileceğidir (Haslam ve Loughnan, 2014). "İnsanlıktan nasibini almamış" gibi dilsel ifadeler ve ırkçılık, cinsiyetçilik gibi ayrımcı uygulamaların açık insandışılaştırma biçimleri olduğu ifade edilmektedir. Buna karşılık davranışlar yoluyla kolaylıkla gözlenemeyenler ise örtük insandışılaştırma biçimleri olarak belirtilmektedir. Bu bakımdan hedef grup ya da kişilere daha az insan olma özelliğinin atfedilmesi herhangi bir davranış içermediğinden insandışılaştırmanın örtük olarak sergilenmesine örnek olarak gösterilebilir. İnsanlıktan Uzaklaştırma Kuramında olduğu gibi İkili İnsandışılaştırma Modelinde de gözlenebilir şiddet eylemleri haricindeki örtük insandışılaştırma biçimleri görgül olarak test edilebilmektedir. Bu bakımdan insan olma özelliklerinin işevuruk tanımları ve ölçüm araçları bakımından farklılaşan İnsanlıktan Uzaklaştırma Kuramı ve İkili Modelin her ikisinin de alana özgün katkı sunduğu yorumu yapılabilir. Öte taraftan iki yaklaşımın farklı bağlamlarda işliyor olabileceğine işaret eden

çalışma bulguları bulunmaktadır. Örneğin fiziksel engellilere uygulanan insandışılaştırma biçimlerinin araştırıldığı bir çalışmada insandışılaştırmanın iki boyutu ve insanlıktan uzaklaştırma bakımından birbiriyle tutarlı olmayan sonuçlar görülmektedir (Sitruk vd., 2023). Sonuçlar, katılımcıların engelli kişilerin engelli olmayanlara kıyasla hem birincil hem ikincil duyguları daha fazla deneyimlediklerine inandıklarını göstermektedir. Bu sonuç insanlıktan uzaklaştırma hipotezini desteklememektedir. Bununla beraber katılımcılar engelli kişileri engelli olmayanlara kıyasla hem insan doğasına ait hem yalnızca insana ait özellikleri daha az taşıdıkları şeklinde değerlendirmektedir. Başka deyişle engelli kişilerin hem mekanikleştirildiği hem de hayvanlaştırıldığı anlaşılmaktadır. Alanyazında insandışılaştırılan birçok grup olduğu paylaşılmaktadır. Kadınlar, göçmenler ve sığınmacılar gibi kırılğan grupların daha sık insandışılaştırılan gruplar olarak rapor edildiği görülmektedir (Haslam ve Loughnan, 2014; Greenhalgh, 2015). Bununla beraber ırk, etnik grup ya da meslek grupları gibi her çeşit sosyal grup insandışılaştırmanın hedefi olabilir (Haslam ve Stratemeyer, 2016). Örneğin psikiyatri hastalarının (Trifiletti, vd., 2014), engelli insanların (Capozza, vd., 2016) ve tıp doktorlarının (Schroeder, vd., 2015) insandışılaştırıldığını gösteren çalışmalar bulunmaktadır. Bu bakımdan İkili model ve insanlıktan uzaklaştırma yaklaşımlarını birbirlerine üstün gelmekten çok farklı bağlamlarda çalışan ve bu biçimde birbirini tamamlayan açıklamalar olarak görmek daha doğru olabilir.

Buraya kadar paylaşılan insandışılaştırma kuramlarının yanı sıra kavramın çeşitli yöntemlerle araştırmalara konu olduğu görülmektedir. Örneğin insanın erken dönem ataları olan primatlardan itibaren, evrimsel basamakları betimleyen insanın evrimi şablonunu kullanmak güncel ölçme yöntemlerinden biridir (Kteily ve Landry, 2022). Bu yöntemde katılımcıların hedef grubu hangi evrimsel basamakta bulunduğu sorgulanmaktadır. Evrim şablonunu kullanmak bariz şekilde yapılan insandışılaştırmayı ölçmeyi sağlamaktadır. Ancak evrim şablonu İnsanlıktan Uzaklaştırma Kuramı ve İkili Model'deki ölçüm yöntemlerinden farklı olarak örtük ölçüm yapmaya imkân sunmamaktadır. Önerilen bir diğer yöntem ise her bir katılımcının "ideal insan" ölçütlerinin sorulması ve hedef grubu bu nitelikler bağlamında değerlendirmesidir (Kteily ve Landry, 2022). Bu yolla aşağıdan yukarı bir kavramsallaştırma yapma imkânının mümkün olabileceği iddia edilmektedir. Ancak bu yaklaşımlar insandışılaştırma kavramının içeriğine ilişkin herhangi bir kuramsal yaklaşım sunmazlar. Bu bakımdan bu ölçme yollarını kuramsal yaklaşımlardan çok insandışılaştırmayı ölçüm imkânı sunan işevuruk tanımlar şeklinde ele almak daha doğru olacaktır. Öte taraftan insandışılaştırmayı açıklamak hedefiyle ortaya konmayan ancak insandışılaştırma çalışmalarında başvurulduğu görülen kuramsal yaklaşımlar da bulunmaktadır. İnsandışılaştırma kuramlarıyla beraber derlemelerde yer bulan bu yaklaşımlar Harris ve Fiske'in (2006) kalıpyargı içerik modeli, Gray ve arkadaşlarının (2007) zihin algısı çalışmaları ve Fredrickson ve Roberts'a (1997) ait Nesneleştirme Kuramıdır (Kteily ve Landry, 2022; Haslam ve Loughnan, 2014).

1.2.3. Kalıpyargı İçeriği Modeli

Kalıpyargı İçeriği Modeli adından da anlaşıldığı üzere kalıpyargıların içeriğine ilişkin bilgi sunmaktadır (Fiske vd., 2002). Bu bilgi, kalıpyargıların gruplar arası bağlamda üretilen sosyal kökenlerini anlaşılır hale getirmektedir. Ayrıca kuramcılar kalıpyargı süreçlerinde deneyimlenen duygular ve sergilenmesi olası davranışları içeren bir yanlılık haritası (the bias map) sunmaktadır. Söz konusu yanlılık haritasının Kalıpyargı İçeriği

Modelinin genişletilmiş bir versiyonu olduğu söylenebilir. Bu bakımdan modelin kalıpyargı alanyazını için biliş, duygu ve davranış boyutlarının her birine ilişkin açıklama sunan bütüncül bir yaklaşım sunduğunu söylemek yanlış olmaz (Cuddy vd., 2007).

Kalıpyargı İçeriği Modeline göre gruplara ilişkin kalıpyargıların içeriği grupların sahip olduğuna inanılan özelliklerine göre belirlenmektedir. Araştırmacılara göre gruplara ait özellikler iki temel boyuta göre değerlendirilmektedir. Söz konusu iki boyut sevecenlik ve yetkinlik olarak Türkçeleştirilmiştir (Aktan ve Sakalli-Ugurlu, 2013). Sevecenlik grubun ne kadar sıcak ve cana yakın algılandığına ilişkindir. Yetkinlik ise adından anlaşıldığı üzere hedef grubun yeterli düzeyine ilişkin değerlendirmeleri kapsamaktadır. Buna göre kalıpyargılar sevecenliğin yüksek ve düşük algılandığı boyut ve yetkinliğin yüksek ve düşük algılandığı boyut (2x2) olacak şekilde dört farklı kalıpyargı kümesi içinde değerlendirilebilir. Bu değerlendirmeye göre her iki boyutta da yüksek algılanan gruplara ilişkin değerlendirmelere hayranlık ve gurur duyguları eşlik etmektedir. Sevecenlik ve yetkinlik boyutlarının birinde yüksek diğerinde düşük algılanan gruplara karşı geliştirilen kalıpyargıların karışık içerikli olduğu ileri sürülmektedir. Buna göre sevecenliğin yüksek, yetkinliğin düşük algılandığı gruplara karşı acıma ve sempati duyguları beslenirken; sevecenliğin düşük ve yetkinliğin yüksek algılandığı gruplar için ise haset ve kıskançlık duyguları deneyimlenmektedir. Her iki nitelikte de düşük algılanan gruplarla ilgili değerlendirmelerde ise hor görme, iğrenme, öfke ve kin duygularının gözlenmesi beklenmektedir (Cuddy vd., 2007).

Hedef gruplara karşı geliştirilen kalıpyargı içeriklerini ölçebilmek için çeşitli yöntemler bulunmaktadır. Bunlardan ilkinde değerlendirilen hedefin sevecenlik ve yetkinlik özelliklerinin ne şiddette algılandığını öğrenmek için her iki özelliğin de iki ucunu işaret eden sıfatlar kullanılmaktadır (Fiske vd., 2002). Buna göre sevecenliği ölçmek için sevecen, sıcakkanlı, güvenilir, bencil, itici ve kavgacı; yetkinlik boyutunu ölçmek için ise başarılı, kararlı, uzman, vasıfsız, tembel, akılsız sıfatları kullanılmaktadır. Buna göre kişilerden hedef grupları bu sıfatlara ne kadar uygun buldukları bakımından derecelendirmeleri istenmektedir. Öte taraftan güncel çalışmalar incelendiğinde sevecenlik ve yetkinlik boyutlarını ölçmek için seçilen olumsuz sıfatların artık ölçme araçlarında yer bulmadığı görülmektedir (Fiske, 2018). Sevecenlik için, sıcak, güvenilir, arkadaş canlısı, dürüst, sevimli ve samimi; Yetkinlik boyutu için ise yetenekli, zeki, becerikli, verimli, iddialı ve kendine güvenen sıfatları kullanılmaktadır (Fiske, 2018). Ayrıca, katılımcıların sosyal beğenirlik etkisi altında cevap vermelerini engellemeye yönelik olarak yönerge “Kişisel inançlarınızla değil, bu grubun başkaları tarafından nasıl görüldüğünü düşündüğünüzle ilgileniyoruz.” şeklinde bir ifade eklenerek sunulmaktadır. Bu yöntemi kullanarak Türkiye’de yapılan ilk çalışmalardan biri Aktan’a (2012) aittir. Kuramcılar tarafından geliştirilen kalıpyargı içerikleri ölçeceği ise kullanılan bir diğer yöntemdir (Cuddy vd., 2009). Türkçe formu Kahraman (2018) tarafından uyarlanan ölçek 4’ü sıcaklık ve 4’ü yetkinliği ölçen toplam 8 maddeden oluşmaktadır.

Kalıpyargı içeriği çalışmaları özgün bir insanlıktan uzaklaştırma kavramsallaştırması sunmamaktadır. Bununla beraber söz konusu dört kalıpyargı kümesi içinden sevecenlik ve yetkinlik boyutlarının her ikisinde de düşük algılanan grupların diğer kümelerdeki grup üyeleri kadar insan olarak algılanmıyor olabileceği ileri sürülmektedir (Harris ve Fiske, 2006). Kuramcılar beyin görüntüleme tekniklerini kullanarak yürüttükleri çalışmalarında sevecenlik ve yetkinlik boyutlarının her ikisinde de uç derecede düşük algılanan grupların daha az insan gibi algılandığını ya da başka deyişle insanlıktan

çıkarıldığını gösteren bulgular sunmaktadır (Harris ve Fiske, 2006). İnsanların sosyal etkileşimleri sırasında prefrontal kortekslerinin aktif olduğu bilinmektedir. Buna göre insandışılaştırılan gruplarla yapılan etkileşimlerde prefrontal korteksin diğer sosyal içeriklere oranla daha az aktif olması gerekir. Nitekim sonuçlar, sevecenlik ve yetkinlik boyutlarının her ikisinde de düşük algılanan grupların fotoğraflarını gördüklerinde diğer grupların fotoğraflarını gördükleri duruma kıyasla katılımcıların prefrontal kortekslerinin daha az aktive olduğunu göstermektedir. Bu bulgunun, hem sevecenlik hem yetkinlik boyutlarında düşük algılanan grupların insandışılaştırması bakımından başka çalışmalarda da tekrarlandığı görülmektedir (Kuljian ve Hohman, 2023). Öte taraftan, insan olmanın sıcaklık boyutundan ziyade yetkinlik boyutu ile daha fazla ilişkili algılandığını gösteren çalışma sonuçları da bulunmaktadır (Vaes ve Paladino, 2010). İnsandışılaştırma bağlamında Kalıpyargı İçeriği Kuramının kullanıldığı çalışmalar bakımından Türkçe alanyazın incelendiğinde yayınlanmamış bir doktora teze rastlanmaktadır. Çalışmada, dış grup olarak Suriyeli mültecilerin seçildiği ve ahlaki dışlamanın (Opatow, 1990) bir insandışılaştırma biçimi olarak ele alındığı görülmektedir. Sonuçlar, katılımcıların Suriyeli mültecileri kalıpyargı İçeriği Modelinin her iki boyutunda da düşük algıladıklarını ancak ahlaki olarak dışlamadıklarını göstermektedir (Demirdağ, 2021). Bu sonuç, kuramın öngörülerini doğrulamamaktadır. Bu durum çalışmada kullanılan ölçüm araçlarının duyarlılığıyla ilişkili olabileceği gibi katılımcı grubun özellikleriyle de açıklanabilir. Çalışmanın örneklemini üniversite öğrencileri oluşturmaktadır. Ülkemizde yapılan çalışmaların artmasıyla bu konuda veriye dayanan tartışmalar yürütmek mümkün hale getirilebilir. Öte taraftan tüm çalışma sonuçları beraber değerlendirildiğinde insandışılaştırma için işevuruk bir tanım sunan kalıpyargı İçeriği Modelinin, kavrama dair alanyazını genişletmeye elverişli bir açıklama sunduğu görülmektedir.

1.2.4. Zihin Algısı Çalışmaları

İnsandışılaştırma alanyazında yaygın olarak özcü temellere dayandırılmaktadır. Bu yaklaşımın kalıpyargı alanyazınıyla beraber başladığını söylemek yanlış olmayacaktır. Allport'a göre insanlar dünyayı "en az çaba" ilkesine göre algılamaktadır (Allport, 1954). Buna göre karar verme mekanizmalarının en hızlı ve kolay şekilde çalışabilmesi için sosyal ilişkiler dâhil olmak üzere tüm uyarıların kategorize edilmesi gerekmektedir. Bu bilişsel süreç insanları kategorize etmek için de kullanılmaktadır. Bu bilişsel süreç insanları kategorize etmek için de kullanılmaktadır. Örneğin uzun insanlar, akıllı insanlar, cesur insanlar gibi çeşitli kategoriler üretilebilir. Söz konusu kategorizasyon sürecinde bir kategoriye dâhil algılanan kişinin o kategorideki diğer insanlarla paylaştığı bir takım ortak özellikler olduğuna inanılmaktadır. Bu durum kategorize edilen insanların dâhil oldukları gruba ait bir öz taşıyor nitelikte algılandığı şeklinde de açıklanabilir. Nitekim insandışılaştırma alanyazını gözden geçirildiğinde Leyens ve arkadaşlarının da özcü değerlendirmelere vurgu yaptığı görülmektedir. Öte taraftan insandışılaştırmanın bir ideolojik yaklaşım olarak özcülüğe dayandırılmasını eleştiren çalışmacılar da bulunmaktadır. Kronfeldner (2021), insandışılaştırma için insani özün reddedilmesinin zorunlu koşul olmadığını ileri sürmektedir. Buna göre, zihinsel farklılıklar ya da başka deyişle değişik akıl yürütme tarzları bir hedefin insandışılaştırılması için yeterli gelebilmektedir. Çalışmacı, bu savını dünyaca tanınan bilim insanlarının eserlerindeki kadın temsilleri üzerinden örneklendirmektedir. Buna göre, Gustave Le Bon çalışmalarında kadınları açıkça insanlardan çok çocuklara ve vahşilere benzetmekte ve bu durumu kadınların entelektüel hayattaki sınırlı

etkinlikleriyle temellendirmektedir. Bu benzetme kadınların insan olma özünü inkâr etmez. Öte taraftan kadınlara atfedilen farklı zihinsel özelliklerin insandılaştırma bakımından işlev üstlendiğine kanıt olarak gösterilebilir. Kronfeldner'ın çalışması felsefe disiplininin çalışma geleneğine uygun olarak temellendirmelere dayanmaktadır. Bu bakımdan bu çalışmayı psikoloji alanyazını içinde değerlendirmek doğru olmayacaktır. Öte taraftan psikoloji alanyazınında da Kronfeldner'ın işaret ettiği gibi özcü vurgular yapmaksızın zihinsel farklılıkların insandılaşdırmayla ilişkili olabileceğini gösteren bir yaklaşım bulunmaktadır. Bu yaklaşım, insanların karşılardaki hedefleri zihinsel özelliklerini, çoğu zaman kendilerinden farklı düzeyde algıladıklarını ileri sürmektedir (Gray vd., 2007). Zihin ya da akli meleke algısı (mind perception) şeklinde Türkçeleştirebileceğimiz bu çalışmalar bir hedefin zihninin faillik (agency) ve deneyim (experience) şeklinde iki boyutlu algılandığını ifade etmektedir.

Zihin algısı, boyutlarının araştırılmaya başlanması bakımından görece yeni bir kavramdır. Bununla beraber, kısaca başkasının zihnini okuma becerisini ifade eden zihin kuramı çalışmaları düşünüldüğünde, uzun yıllardır diğerinin zihnini anlamaya ilişkin araştırmaların alanyazınında yer bulduğu görülmektedir. Ayrıca, diğerinin duygularını okumayı ifade eden empati ve yine diğerinin bakış açısını alma gibi kavramlar da aslında temel olarak zihin çalışmalarına dayandırılabilir. Bu bakımdan görece kısa bir tarihe sahip zihin algısı çalışmaları bir diğerinin akli melekelerinin nasıl değerlendirildiğini anlamaya yönelik bir çaba olarak da yorumlanabilir (Gray vd., 2007). Bunun için katılımcıların 7 haftalık bir fetüs, kurbağa, çocuk, bitkisel hayattaki bir kişi gibi 13 farklı karakteri zihinsel özellikleri bakımından değerlendirmeleri istenmiştir (Gray vd., 2007). Sonuçlar, zihnin deneyim ve faillik olmak üzere iki boyut olarak algılandığı ifade edilmektedir (Gray vd., 2007). Buna göre açlık, korku, acı, zevk, öfke, arzu, kişilik, bilinçlilik, gurur, utanç ve eğlence deneyim boyutunun altında değerlendirilirken, öz kontrol, ahlak, hafıza/hatırlama, duygu düzenleme, plan yapma, iletişim ve düşünme faillik boyutunu oluşturmaktadır. İçeriklerinden anlaşıldığı üzere deneyim, deneyimleyebilme ve hissedebilmeye atıfta bulunurken; faillik boyutu daha çok farkındalık ve faillikle ilişkilidir.

Alanyazın incelendiğinde farklı birçok hedefin zihin algısı çalışmalarına konu edildiği görülmektedir. Örneğin akıllı robotların insanlar tarafından faillik bakımından yüksek ve deneyim bakımından düşük zihinsel özelliklere sahip olarak algılandıklarını gösteren çalışmalar bulunmaktadır (Gray ve Wegner, 2012). Bitkisel hayattaki insanların ne kadar zihinsel kapasiteye sahip algılandıklarının sorgulandığı bir diğer çalışmada ise bitkisel hayattaki insanlara kıyasla ölmüş insanların dahi daha fazla mental kapasiteye sahip algılandıkları görülmektedir (Gray vd., 2011). Ayrıca sonuçlar arasında dindarların dindar olmayanlara kıyasla, ölmüş insanları bitkisel hayatta olan insanlardan daha fazla akli melekeye sahip algıladığı paylaşılmaktadır. Yazarlar bu sonucun ölümden sonra yaşama inançla ilişkili olabileceğini ifade etmektedirler. Bu sonuç zihin algısının bir kişisel özellik gibi çalışıyor olabileceğini gösteriyor olabilir. İnsandılaştırma alanyazınına katkıda bulunan zihin algısı çalışmalarında birden çok kuramsal yaklaşımın bir arada kullanıldığı görülmektedir. Örneğin Kalıpyargı içerik modelinde öne sürülen sevecenlik ve yetkinlik boyutlarını farklı düzeylerde taşıyan hedeflerin ne şekilde insandılaşdırıldığının araştırıldığı bir çalışmada bu hedeflerin faillik ve deneyim özellikleri bakımından farklı algılandıkları görülmektedir (Morrera vd., 2018). Çalışmada katılımcıların, profesyonel hayattaki insanlar (veteriner bir kadın ve radyolog bir erkek), düşkün insanlar (madde bağımlısı bir kişi ve evsiz bir kişi) ve zalim insanlar (bir paralı

asker ve terörist) şeklinde kategorize edilen üç gruba, sahip oldukları akli melekelerle göre puanlanmaları istenmektedir. Sonuçlar bu üç grubun hem faillik hem deneyim bakımından birbirinden farklı düzeyde algılandığını göstermektedir. Zihinsel özellikleri göstermek bakımından çoktan aza doğru sıralandığında, sıralamanın faillik için profesyonel insanlar, zalim insanlar ve düşkün insanlar şeklinde; deneyim boyutunda ise profesyonel insanlar, düşkün insanlar ve zalim insanlar şeklinde olduğu görülmektedir. Sonuçlar ayrıca düşkün insanların insandışılaştırılmadığını ancak zalim insanların insandışı algılandığını göstermektedir (Morrera vd., 2018). Türkiye’de yapılan çalışmalar incelendiğinde iki tez çalışmasında Gray ve arkadaşlarına ait ölçeğin kullanıldığı görülmektedir (Gray vd, 2007). İki çalışmanın biri sosyal robotlara atfedilen zihinsel özelliklerin incelenmesini içermektedir (Saltık, 2022). Bu bakımdan çalışmanın insandışılaştırma ile doğrudan ilişkili olmadığı söylenebilir. Öte taraftan diğer çalışma Suriye’den göçen kişilerle işbirliğine girmek konusunda insandışılaştırmanın yordayıcı olup olmadığını incelemektedir. Bir pilot uygulama ve iki ana çalışmadan oluşan tezde Suriyeli göçmenlerin katılımcılarla aynı etnik kökündeki bir kişiye kıyasla daha az fail algılandığı, deneyim bakımından ise değerlendirilen iki hedef arasında bir fark bulunmadığı paylaşılmaktadır (Gündüz, 2023). Çalışmalarda görüldüğü gibi zihin algısı çalışmaları da Kalıpyargı İçeriği Modeli gibi doğrudan bir insandışılaştırma modeli sunmamaktadır. Öte taraftan Kalıpyargı içerik modeli gibi zihin çalışmaları da insanların sosyal değerlendirmelerinin niteliklerini ölçülmeye uygun hale getirerek, insandışılaştırma pratiklerine ilişkin bilgi üretme imkânı sunmaktadır. Bu bakımdan her iki yaklaşım da doğrudan insandışılaştırma kavramına ilişkin bir teorik çaba olmaktan çok bu fenomeni açıklarken işe koşulabilecek bir yaklaşım gibi değerlendirilebilir.

1.2.5. Nesneleştirme Kuramı

Kalıp Yargı İçeriği ve zihin algısına ilişkin araştırmalar kadar yaygın olmamakla beraber nesneleştirme çalışmalarının da insandışılaştırma alan yazınıyla birlikte anıldığı kaynaklar bulunmaktadır (Gervais vd., 2013; Vaes vd., 2014). Örneğin nesneleştirme çalışmalarının temel konularından biri olan cinsel şiddetin, nesneleştirmenin yanı sıra insandışılaştırma ile yakından ilişkili olduğu rapor edilmektedir. Güncel çalışmalar derlendiğinde kadınları kişilik ve faillikten yoksun algılamanın yani insandışılaştırmanın önemli bir yönünün nesneleştirilen kadın bedenlerine maruz kalmak olduğu görülmektedir (Awasthi, 2017).

Nesneleştirme Kuramına göre reklamlar gibi medya araçları aracılığıyla idealize edilmiş ve tek tipleştirilmiş bir beden algısı kamuoyuna empoze edilmektedir (Fredrickson ve Roberts, 1997). Bedenin işlevlerinden çok nasıl görüldüğüne ilişkin yapılan bu vurgu, özellikle kadın bedeninin cinsel anlamda nesneleştirilmesine neden olmaktadır. Bu bakımdan kuramcılar, bir kişinin benliğine ilişkin yapılan değerlendirmelerde bu nesneleştiren sürecin etkili olduğu iddia edilmektedir. Öyle ki, kişinin değeri; kişilik özellikleri, duygu ve düşünceler gibi kişisel özellikler yerine fiziksel görüntüsüne göre tayin edilmektedir. Bu değerlendirmede, kişilerin fiziksel görünüşleri toplumsal olarak kabul edilen güzellik ölçütlerine ne kadar uygunsa kişiler o düzeyde değerli bulunmaktadır. Öte taraftan bu süreç yalnızca sosyal çevre tarafından işletilmez. Aksine bu cinsel nesneleştirme sürecini kişiler içselleştirebilir ve kendi kendilerini de bu gözle değerlendirebilirler.

Kuramcılar nesneleştirilen hedefin daha çok kadınlar olduğunu vurgulamaktadır. Erkeklerin de kendi beden imajları hakkında işlevden çok görünüşe odaklanarak

olumsuz değerlendirmeler yaptıklarına ilişkin araştırma sonuçları bulunmaktadır (Selvi, 2023). Öte taraftan çalışmalar hem kadınlar hem erkeklerin, kadınları daha fazla nesneleştirdiğini ve yine kendini nesneleştirmenin kadınlarda daha fazla görüldüğünü doğrulamaktadır (Ward, 2003). Bununla beraber araştırma sonuçları hem kadınların hem erkeklerin nesneleştirmenin devamı olarak hedeflerini insandışılaştırdıklarını da göstermektedir. Ancak kadın ve erkeklerin nesneleştirdikleri kadınları gayri insani algılarınki motivasyonlarının farklı olduğu rapor edilmektedir (Vaes vd., 2014). Buna göre, kadınların erkeklere çekici görülme isteği ve sosyokültürel güzellik standartlarını içselleştirme düzeyleri nesneleştirdikleri kadın hedefleri ne derece insandışılaştırdıklarıyla olumlu yönde ilişkidir (Puvia ve Vaes, 2013). Kendini nesneleştirme ise söz konusu ilişkiye aracılık etmektedir. Bu aracılık modellerinden elde edilen sonuçlar yorumlandığında, kadınların nesneleştirdikleri hemcinslerini insandışılaştırmalarının olası iki sebebi olduğu düşünülebilir. Buna göre, kabul edilen güzellik standartlarını içselleştiren kadınlar ya erkeklere güzel görünmek isteyen hemcinsleriyle kendileri aralarında fark olmasını istediklerinden ya da erkeklere çekici görünmek konusunda rekabet halinde oldukları olası rakipleriyle yaptıkları bir sosyal karşılaştırma sebebiyle nesneleştirdikleri kadınları insandışılaştırmaktadırlar. Öte taraftan erkeklerin cinsel içerikli uyarılara maruz kaldıktan sonra kadınları daha fazla nesneleştirdiği bilinmektedir. Bu bulguyla tutarlı olarak erkeklerin nesneleştirdikleri kadınları insandışılaştırmada fiziksel çekimin ana motivasyon kaynağı olduğu aktarılmaktadır (Vaes vd., 2011). Nesneleştirme çalışmaları incelendiğinde birden çok ölçüm aracının kullanıldığı görülmektedir. Bunlar; Kendini Nesneleştirme Anketi (Noll ve Fredrickson, 1998), Nesneleştirilmiş Beden Bilinci Ölçeği (McKinley ve Hyde, 1996), Kendini Nesneleştirme Ölçeği (Talmon ve Ginzburg, 2016), Kadın Kendini Nesneleştirme Özelliği Anketi (Wu ve Lang, 2019), Bilinçli Nesneleştirme Anketi (Lieberman ve Burke, 2022) ve Kendini Nesneleştirme İnanç ve Davranışları Ölçeği (Lindner ve Tantleff-Dunn, 2017) şeklinde sıralanabilir. Bu ölçekler arasında Kendini Nesneleştirme Anketi (Doğan, 2013; Yılmaz ve Bozo, 2019), Nesneleştirilmiş Beden Bilinci Ölçeği (Yağmurcu ve Tosun, 2018; Yılmaz ve Bozo, 2019) ve Kendini Nesneleştirme İnanç ve Davranışları Ölçeğinin (Kaya ve Çok, 2023) Türkçe geçerlik ve güvenirlik çalışmalarının yapıldığı görülmektedir.

İnsandışılaştırma bağlamında nesneleştirme çalışmaları gözden geçirildiğinde bu iki kavramın zaman zaman kesişme noktalarının, zaman zaman üst üste binen zaman zaman ise birbirinden ayrı açıklama gücünün olduğu paylaşılmaktadır (Gervais vd., 2013). Dahası insandışılaştırma ve nesneleştirme arasındaki ilişki kültürler arasında sınılandığında da bu ikilinin hem batı hem doğu kültüründe birbiriyle ilişkili olduğu görülmektedir. Örneğin Belçika ve Tayland'da yürütülen bir çalışmada nesneleştirilen kadınların nesneleştirilmeyenlerden daha az yetkin ve fail algılandığı görülmektedir (Wollast vd., 2018). Yine başka bir çalışmada nesneleştirme ve insandışılaştırmının cinsel şiddeti daha kabul edilebilir algılamayla ilişkili olduğu rapor edilmektedir (Awasthi, 2017). Psikoloji alan yazını insandışılaştırma bağlamında yapılmış nesneleştirme çalışmaları bakımından incelendiğinde Bora'ya ait (2024) yüksek lisans tezi dışında bir çalışmaya rastlanmamaktadır. Söz konusu çalışmanın bulguları ise cinsellik içermeyen kendini nesneleştirmenin kadınların karar verme, problem çözme ve kendini ifade etme güvenlerini azaltarak insandışılaştırmaya yol açabileceğini göstermektedir.

2. Türkiye’de Yazılan Lisansüstü Psikoloji Tezlerinde İşe Koşulan İnsandışılaştırma Yaklaşımları

İnsandışılaştırma bağlamında psikoloji alanında yayın yapan akademik dergiler ve lisansüstü psikoloji tezleri incelendiğinde kavramın birçok Türkçe karşılığının çalışmalarda yer aldığı görülmektedir. Bunlar, insandışılaştırma (Doğan, 2024; Gözde, 2018; Gündüz Köseoğlu, 2023; Karababa, 2024; Kaya, 2018; Köklü, 2019; Özkanlı, 2004; Tanrıverdi, 2020; Yalçın, 2024), insanlıktan çıkarma (Bora, 2024; Demirdağ, 2021; Yakın, 2022; Yaşın Tekizoğlu, 2019), gayriinsanileştirme (Demir, 2016; Özdemir, 2017) şeklinde sıralanabilir. Bu bakımdan psikoloji alanyazınında “dehumanization” kavramının Türkçe karşılığı konusunda bir çeşitlilik olduğunu söylemek yanlış olmaz (Bknz. Tablo 1.). Öte taraftan bu durum Türkçe alanyazının takip edilmesini ve birikimli olarak ilerlemesini engellemektedir. Ortak kavramsal bir dilin oluşması bilimsel çalışmalar için büyük önem taşımaktadır. Bu bakımdan bu bölümde Türkçe psikoloji alanında yayın yapan akademik dergiler ve lisansüstü psikoloji tezlerinde “dehumanization” çalışmalarını kuramsal arka plan ve kullanılan Türkçe kavramlar bakımından incelemek amaçlanmaktadır. Çalışmanın 2 temel araştırma sorusu şu şekildedir:

- (1) Psikoloji alanında hazırlanan lisansüstü psikoloji tezlerinde “dehumanization” kavramı için hangi Türkçe karşılıklar kullanılmaktadır?
- (2) Psikoloji alanında hazırlanan lisansüstü psikoloji tezlerinde insandışılaştırma bağlamında işe koşulan kuramsal yaklaşımlar hangileridir ve yaklaşımlar için hangi Türkçe karşılıklar kullanılmaktadır?

2.1. Yöntem

2.1.1. Örneklem

Bu çalışmanın amacı Türkçe psikoloji alanyazınındaki ortak kavramsal dile katkıda bulunmaktır. Disiplinler arası çalışma geleneğinin artmasıyla beraber sosyal bilimler alanında yapılan çalışmalar aynı anda birçok farklı alana ait kabul edilebilir. Bu bakımdan bir çalışmanın psikoloji alanyazınına ait kabul edilmesi konusunda birden çok ölçüt bulunmaktadır. Yazarların akademik arka planları, çalışmada işe koşulan kuramlar ve yöntemler, akademik dergi ya da kitaplar için yayının hangi amaçla ve hangi alanlarda basıldığı bu ölçütler arasında sayılabilir. Dolayısıyla bir yayının psikoloji çalışması olduğunu iddia edebilmek için kabul edilen ölçütler değişkenlik gösterebilir. Öte taraftan insandışılaştırma birçok farklı disiplin tarafından araştırma konusu edilmektedir. Bu sebeple konuyla ilgili tüm makalelerin taranması tüm disiplinlerdeki Türkçe karşılıkların incelenmesi anlamına geleceğinden makalenin amacına karşılık gelmeyebilir. Bu bakımdan yalnızca psikoloji alanında yayın yapan ulusal hakemli dergilerdeki makaleler ve psikoloji alanında yazılan tezler yukarıda sıralanan ölçütleri büyük ölçüde karşılamaktadır. Tr Dizin dergi listesi incelendiğinde yalnızca psikoloji alanında yayın yaptığı tespit edilen 6 adet dergi bulunmaktadır. Bu yayınlara; Ayna klinik psikoloji dergisi, Klinik psikoloji dergisi, Nesne dergisi, Psikoloji çalışmaları, Türk Psikoloji dergisi ve Türk psikoloji yazıları şeklinde sıralanmaktadır. Söz konusu dergilerin arşivleri incelendiğinde çalışmanın ilk kısmında da paylaşılan 2 adet makale dışında insandışılaştırma ile ilişkili başka bir çalışmanın bu dergilerde yayınlanmadığı görülmektedir. Ayrıca Demirdağ ve Hasta, (2020) ve Tanrıverdi ve Gezici Yalçın’a (2022) ait bu eserler incelendiğinde makalelerin tez çalışmalarından üretilen yayınlar olduğu görülmektedir. Bu bakımdan bu çalışmada psikoloji alanyazını olarak psikoloji alanında

yazılan lisansüstü tezler tercih edilmektedir. Bu çalışmanın temel amacı İngilizce “dehumanization” kavramı ve ilgili kuramsal yaklaşımların hangi Türkçe karşılıklarla alan yazında bulunduğunu incelemek ve en yaygın kullanımları ortaya çıkararak alanın ortak dil ihtiyacına karşılık nesnel bir karşılaştırma sunmaktır. Bu sebeple çalışmanın örneklemini insandışılaştırmanın konu edildiği psikoloji alanında hazırlanan tezler oluşturmaktadır (n=17).

2.1.2. İşlem

Türkiye’de bulunan lisansüstü programlardan mezun olma koşulları arasında yazılan tezlerin Yükseköğretim Kurulu Başkanlığına bağlı Tez Merkezi’ne (<https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/giris.jsp>) yüklenmesi koşulu bulunmaktadır. Bunun için çalışmanın yazarı, danışmanı, tezin yazıldığı kurum bilgileriyle beraber tezler ilgili internet sitesine yüklenmektedir. Öte taraftan çalışmanın başlığı, çalışılan konu ve dizin (anahtar kelimeler) bilgileri hem Türkçe hem İngilizce olacak şekilde sisteme yüklenmektedir. Bu durum yabancı dildeki kavramların Türkçe karşılıklarının anlaşılması bakımından önem taşımaktadır. Bu bakımdan Tez Merkezi, Türkiye’de yazılan lisansüstü tezler için bir arşiv niteliği taşımaktadır. Bu çalışma için Tez Merkezi’nde “Dehumanization”, “Dehumanisation”, “Moral Disengagement”, “Infrahumanization”, “Haslam’s Dual Model of Dehumanisation”, “Stereotype Content Model”, “Mind perception” ve “Objectification” anahtar kelimeleriyle PRISMA kılavuzuna uygun olacak şekilde bir tarama yapılmıştır (Sohrabi vd., 2021, s.2). Bu tarama sonucunda toplam 306 tez çalışmasına ulaşılmaktadır. Çalışmaların yazdıkları konular incelendiğinde bu çalışmaların 84 tanesinin psikoloji alanında yazıldığı tespit edilmiştir. Bu elemenden sonra çalışmaların insandışılaştırma bağlamında bulgular sunup sunmadığı incelenmiş ve nihai olarak 17 insandışılaştırma çalışmasına ulaşılmıştır. Detaylar Tablo 1’de paylaşılmaktadır.

2.2. Bulgular

Örneklem incelendiğinde “dehumanization/dehumanisation” kavramının Türkçe karşılığı konusunda bir fikir birliğine varılmadığı görülmektedir. Öte taraftan “dehumanization/dehumanisation” için psikoloji alanında hazırlanan tezlerde gayri insanileştirme, insandışılaştırma, insanlıktan uzaklaştırma ve insanlıktan çıkarma Türkçe karşılıklarının kullanıldığı görülmektedir (bknz. Tablo 2). Bunlar arasında en sık insandışılaştırma (f=9) karşılığının tercih edildiği görülmektedir. İnsandışılaştırmanın ardından ise insanlıktan çıkarma (f=4) gelmektedir. En az kullanılan Türkçe karşılıkların ise gayri insanileştirme (f=2) ve insanlıktan uzaklaştırma (f=2) olduğu görülmektedir.

Tablo 1. Kullanılan anahtar kelimelere göre örneklem sayısını gösterir tablo

Anahtar kelime	Ulaşılan Toplam Tez sayısı	Psikoloji alanında yazılan tez sayısı	İnsandışılaştırma bağlamında tasarlanan çalışma sayısı*
Dehumanization	58	14	13
Dehumanisation	13	2	2
Moral Disengagement	54	27	2
Infrahumanization	3	3	3
Haslam’s Dual Model of Dehumanisation	0	0	0
Stereotype Content Model	12	12	1

Tablo 1 devamı

Anahtar kelime	Ulaşılan Toplam Tez sayısı	Psikoloji alanında yazılan tez sayısı	İnsandışılştırma bağlamında tasarlanan çalışma sayısı*
Mind Perception	12	3	1
Objectification	154	23	1
Toplam (N)	306	84	23

Farklı anahtar kelime aramalarında ortaklaşan tezler ayıklandığında

17

Toplam (n)

*Bir çalışmanın insandışılştırma bağlamında tasarlanıp tasarlanmadığı insandışılştırmaya ilişkin sonuçların rapor edilip edilmemesine göre belirlenmiştir.

İkinci araştırma sorusu ise işe koşulan kuramsal yaklaşımlara ilişkindir. Bunun için yapılan incelemede Ahlaki Uzaklaşma Kuramı, İnsanlıktan Uzaklaşırma Kuramı, Haslam'ın İkili İnsandışılştırma Modeli, Kalıpyargı İçeriği Modeli, Zihin algısı çalışmalarının insandışılştırma yaklaşımları olarak tezlerde yer bulduğu görülmektedir (bknz. Tablo3).

Tablo 2. İncelenen çalışmalarda kullanılan Türkçe karşılıklar, işe koşulan kuramlar ve yöntemler

Yazar, Yıl	Üst başlık	Çalışmada açıklanan kuramsal yaklaşımlar	Çalışmada kullanılan Türkçe karşılıklar	Çalışmada kullanılan ölçüm yöntemi
Bora, Z. S. (2024)	İnsanlıktan çıkarma**	Infra-humanization theory (Leyens vd., 2000;2001) The Dual Model of Dehumanisation (Haslam 2006) Mind perception (Gray vd., 2011)	Tez İngilizce yazıldığı için kuramların Türkçe karşılıkları bulunmamaktadır.	Yazar tarafından hazırlanan manipülasyon görevi
Demir, N. (2016)	Gayri insanileştirme	Moral Disengagement (Bandura, 1999) Infra-humanization theory (Leyens vd., 2001) Haslam's Dual Model of Dehumanisation (Haslam 2006)	Ahlaki Uzaklaşma Kuramı Alt insanlaştırma Kuramı Gayri-insanileştirme Kuramı	Yazar tarafından orijinal çalışmalardan derlenerek uyarlanan; Gayri-insanileştirme Ölçeği (Haslam 2006)
Demirdağ, A. (2021)	İnsanlıktan çıkarma	Stereotype Content Model (Fiske vd., 2002) Moral Exclusion (Opatow, 1990)	Kalıp Yargı içeriği Modeli Ahlaki Dışlama Kuramı	Yazar tarafından orijinal çalışmalardan derlenerek uyarlanan; Kalıpyargı İçeriği Ölçeği (Fiske vd., 2002); Duygu Ölçekleri (Fiske vd., 2002; Cuddy vd., 2007); Ahlaki Dışlama Ölçeğinin Adaletin Kapsamı boyutu (Lima-Nunes vd., 2013) ve Hak Etme boyutu (Hafer ve Olson, 2003; Olson vd., 2011)

Tablo 2 devamı				
Yazar, Yıl	Üst başlık	Çalışmada açıklanan kuramsal yaklaşımlar	Çalışmada kullanılan Türkçe karşılıklar	Çalışmada kullanılan ölçüm yöntemi
Demirdağ, A. (2014)	İnsanlıktan uzaklaştırma	Infra-humanization theory (Leyens vd., 2000)	İnsanlıktan Uzaklaştırma Kuramı	Yazar tarafından orijinal çalışmalardan derlenerek uyarlanan İnsanlıktan Uzaklaştırma Ölçeği (Demoulin vd., 2004; Leyens vd., 2001; Vaes vd., 2003)
Doğan, B. N. (2024)	İnsandışılaştırma	Moral Disengagement (Bandura, 2016)	Ahlaki Uzaklaşma	Yazar tarafından hazırlanan mülakat formu
Gözde, A. (2018)	İnsandışılaştırma	Infra-humanization theory (Leyens vd., 2001)	Alt-insanlaştırma Kuramı	Örgütsel İnsandışılaştırılma Algısı Ölçeği, (Topçu, 2015)
		Haslam's Dual Model of Dehumanisation (Haslam 2006)	Haslam'ın Çift Boyutlu İnsandışılaştırma Modeli	
Gündüz Köseoğlu, T. (2023)	İnsandışılaştırma	Moral Disengagement (Bandura, 2016)	Ahlaki Uzaklaşma	Altinsanlaştırma ölçeği (Demirdağ ve Hasta, 2020) Yazar tarafından orijinal çalışmalardan derlenerek uyarlanan; Akli Melekeler Ölçeği (Gray vd., 2007)
		Haslam's Dual Model of Dehumanisation (Haslam 2006)	Haslam'ın İkili İnsanlıktan Çıkarma Modeli	
		Infra-humanization theory (Leyens vd., 2000)	Altinsanlaştırma Kuramı	
		Stereotype Content Model (Harris ve Fiske, 2006)	Kalıp Yargı İçeriği Modeli	
		Dimensions of Mind Perception (Gray vd., 2007)	Zihin Algısı	
Karababa Z. (2024)	İnsandışılaştırma**	Infrahumanization theory (Leyens vd., 2000;2001)	Tez İngilizce yazıldığı için kuramların Türkçe karşılıkları bulunmamaktadır.	Yazar tarafından orijinal çalışmalardan derlenerek uyarlanan; İnsanlıktan Uzaklaştırma Ölçeği (Leyens vd., 2001)
Kaya, N. (2018)	İnsandışılaştırma	Moral Disengagement (Bandura, 2016)	Ahlaki Uzaklaşma	Ahlaki Uzaklaşma Ölçeği (Gezici Yalçın vd., 2016) Yazar tarafından orijinal çalışmalardan derlenerek uyarlanan; İnsandışılaştırma Ölçeği (Haslam 2006)
		Haslam's Dual Model of Dehumanisation (Haslam 2006)	İnsandışılaştırma	
Konuk, P. (2022)	İnsanlıktan uzaklaştırma	Infra-humanization theory (Leyens vd., 2001)	İnsanlıktan Uzaklaştırma Kuramı	Yazar tarafından orijinal çalışmalardan derlenerek uyarlanan; İnsanlıktan Uzaklaştırma Ölçeği (Leyens vd., 2001)
Köklü, A. (2019)	İnsandışılaştırma	Moral Disengagement (Bandura vd., 1996)	Ahlaki Uzaklaşma	Ahlaki Uzaklaşma Ölçeği (Gezici Yalçın vd., 2016)

Tablo 2 devamı				
Yazar, Yıl	Üst başlık	Çalışmada açıklanan kuramsal yaklaşımlar	Çalışmada kullanılan Türkçe karşılıklar	Çalışmada kullanılan ölçüm yöntemi
Özdemir, D. Ö. (2017)	Gayri-insanileştirme	Infra-humanization theory (Leyens vd., 2001)	Alt İnsanlaştırma Kuramı	Yazar tarafından orijinal çalışmalardan derlenerek uyarlanan; Gayri-İnsanileştirme Ölçeği (Haslam 2006)
		Haslam's Dual Model of Dehumanisation (Haslam 2006)	Haslam'ın İkili Gayri-İnsanileştirme Modeli	
		Stereotype Content Model (Harris ve Fiske, 2006)	Kalıpyargı İçerik Modeli	
		Mind Perception Account (Epley ve Waytz, 2010)	Zihin Algılama Modeli	
Özkanlı S. (2024)	İnsandışılaştırma	Herhangi bir kuram açıklanmamıştır.		İnsanın Yükselişi (Ascent of Man) Ölçeği (Kteily ve ark., 2015)
Tanrıverdi, V. (2020)	İnsandışılaştırma	Infra-humanization (Leyens vd., 2001)	Alt-insanlaştırma	Yazar tarafından orijinal çalışmalardan derlenerek uyarlanan; Sifat listesi içeren ölçek (Haslam vd., 2005)
		Dual Model of Dehumanization (Haslam 2006)	İki Boyutlu İnsandışılaştırma Modeli	
		Stereotype Content Account (Harris ve Fiske, 2006)	Kalıpyargı İçerik Modeli	
		Mind Perception Account (Epley ve Waytz, 2010)	Zihin Algı Modeli	
Yakın, S. (2022)	İnsanlıktan çıkarma**	Infra-humanization theory (Leyens vd., 2001)	Tez İngilizce yazıldığı için kuramların Türkçe karşılıkları bulunmamaktadır.	Yazar tarafından orijinal çalışmalardan derlenerek uyarlanan; İnsanlıktan Uzaklaştırma Ölçeği (Leyens vd., 2001)
		Dual Model of Dehumanization (Haslam 2006)		
Yalçın E. (2024)	İnsandışılaştırma	Infra-humanization theory (Leyens vd., 2001)	Alt-insanlaştırma	Altinsanlaştırma ölçeği (Demirdağ ve Hasta, 2020) İnsandışılaştırma ölçeği (Tanrıverdi, 2020)
		Dual Model of Dehumanization (Haslam 2006)	İki Boyutlu İnsandışılaştırma	
Yaşın Tekizoğlu, F. (2019)	İnsanlıktan çıkarma	Infra-humanization theory (Leyens vd., 2000; 2001)	İnsanlıktan Uzaklaştırma Kuramı	Yazar tarafından orijinal çalışmalardan derlenerek uyarlanan; İnsanlıktan Çıkarma Örtük Çağırışım Testi (Rudman ve Mescher, 2012)
		Haslam's Dual Model of Dehumanisation (Haslam, 2006)	İkili model	
		Stereotype Content Model (Harris ve Fiske, 2006)	Kalıpyargı İçeriği Modeli	
		Mind Perception (Waytz vd., 2010)	Zihin Algısı Kuramı	

* Üst başlık bulunmamaktadır. Metinde kullanılan ifade paylaşılmıştır.

** Tez İngilizce yazılmıştır bu sebeple yalnızca özetle geçen ifade paylaşılmıştır.

Tablo 3. Türkiye’de yazılan tezlerde işe koşulan kuramsal yaklaşımlar, tercih edilen Türkçe karşılıkları ve önerilen Türkçe kullanım

Kavram ve kuramsal yaklaşım	En sık kullanılan Türkçe karşılık	Önerilen kullanım	Türkçe
Dehumanization/dehumanisation	İnsandışılaştırma	İnsandışılaştırma	
Moral Exclusion Theory	Ahlaki Dışlama Kuramı	Ahlaki Kuramı	Dışlama
Moral Disengagement Theory	Ahlaki Uzaklaşma Kuramı	Ahlaki Kuramı	Uzaklaşma
Infra-humanization Theory	Alt-insanlaştırma / Altinsanlaştırma İnsanlıktan Uzaklaştırma Kuramı	İnsanlıktan Uzaklaştırma Kuramı	
Haslam’s Dual Model of Dehumanisation	Gayri-insanileştirme Kuramı Haslam’ın Çift Boyutlu İnsandışılaştırma Modeli Haslam’ın ikili insanlıktan çıkarma modeli Haslam’ın İkili Gayri- İnsanileştirme Modeli İki Boyutlu İnsandışılaştırma Modeli	Haslam’ın İnsandışılaştırma Modeli	İkili
Stereotype Content Model	Kalıp Yargı İçeriği Modeli	Kalıp Yargı Modeli	İçeriği
Mind Perception	Zihin algısı	Zihin algısı	
Objectification	Nesneleştirme	Nesneleştirme	

Sonuç

Bu çalışmanın iki temel amacı bulunmaktadır. Bunlardan ilki insandışılaştırma alanyazınındaki kuramsal yaklaşımları derlemektir. Bunun için alanyazında bulunan insandışılaştırma yaklaşımları kronolojik bir sırayla paylaşılmıştır. Yaklaşımlar derlendiğinde insandışılaştırmanın en genel olarak bir insanı onu insan yapan özelliklerinden ayırarak değerlendirmek şeklinde tanımlandığını söylemek yanlış olmayacaktır. Bu tanım farklı yaklaşımlara göre detaylandırılmaktadır. Örneğin Haslam’ın insandışılaştırma kuramında insandışılaştırma hayvan ya da makineye benzetme şeklinde ifade edilmektedir (Haslam, 2006). İnsanlıktan Uzaklaştırma Kuramı insani özellikler olarak bilişsel içeriği bulunan duyguların deneyimlenmesine ilişkin bir derecelendirilmeyi vurgulamaktadır (Leyens vd., 2000;2001). Kalıpyargı İçeriği Modeline göre sevecenlik ve yetkinlik boyutlarının her ikisinde de düşük algılanan gruplar insandışılaştırılmaktadır (Harris ve Fiske, 2006). Zihin algısı çalışmaları insanların, insandışılaştırılan hedefleri kendileriyle benzer akli melekelerle sahip algıladıklarını ileri sürmektedir (Gray vd., 2007). Nesneleştirme çalışmaları ise kadın bedeninin nesneleştirilmesiyle kadınların insandışılaştırıldıklarını göstermektedir (Vaes vd., 2014). Öte taraftan araştırma sonuçları incelendiğinde kuramlara ait ölçüm araçlarının insandışılaştırmanın saptanması bakımından farklı bağlamlarda birbirinden daha üstün olabildiği dikkat çekmektedir (Gündüz Köseoğlu, 2023; Sitruk vd., 2023). Bu bakımdan bu gözden geçirme çalışmasının bir sonucu olarak yazarların insandışılaştırma kuramlarını tasarladıkları araştırmanın desenine, örnekleme ve insandışılaştırma bağlamında değerlendirilen hedefin özelliklerine uygun olup olmadığını dikkate alarak

gözden geçirmeleri önerilmektedir. Tek bir ölçüm yöntemi yerine farklı yaklaşımlara ait ölçüm yöntemlerinin bir arada kullanılması bu sorunun önüne geçebilir.

Çalışmanın bir diğer amacı ise “dehumanization” kavramının ve kavrama ilişkin kuramsal yaklaşımların psikoloji alanında hazırlanan tezlerde kullanılan Türkçe karşılıklarını gözden geçirmektir. Bunun için insandışılaştırma konusunda Türkiye’de kaleme alınan psikoloji tezleri incelenmiştir. Bulgular kavramın Türkçe kullanımında bir fikir birliği olmadığını göstermektedir. Öte taraftan en sık tercih edilen Türkçe ifadenin insandışılaştırma olduğu görülmektedir. “Dehumanization” kavramının karşılığı olarak insanlıktan çıkarma, gayri insanileştirme ve insanlıktan uzaklaştırmaya kıyasla insandışılaştırmanın tercih edilmesi kuramsal yaklaşımların isimlerinden kavramın ayrışması bakımından da önemli olabilir. Öte taraftan insandışılaştırma kelime anlamı olarak hem kategorik bakımdan insan dışı bir varlığı işaret edebilir hem de insan olmayı derecelendirerek daha az insani özellik taşımayı belirtebilir. Bu bakımdan insandışılaştırma ifadesi hem kategorik hem sürekli değişkenleri ifade etmek için uygun gibi görünmektedir. Tablo 2 ve 3’te görüldüğü üzere insanlıktan çıkarma, gayri insanileştirme ve insanlıktan uzaklaştırma gibi ifadeler, insandışılaştırmaya ilişkin kuramsal yaklaşımların Türkçe karşılıkları için işe koşulmaktadır. Kuramsal yaklaşımların benimsenen Türkçe karşılıkları incelendiğinde ise bir karar birliğine varılmadığı görülmektedir. Özellikle temel kuramlar olarak öne çıkan iki yaklaşımın farklı çevirilerinin kullanıldığı görülmektedir. Leyens vd. (2007), ortaya attıkları insandışılaştırma yaklaşımının insan olma kategorisinin tümünden reddedilmesi ya da altta konumlandırılmasından ziyade insan kategorisi dışındaki değerlendirmeleri kapsadığını vurgulamaktadır. Bu bakımdan kuramın çevirisi olarak tercih edilen iki alternatiften alt insanlaştırma yerine insanlıktan uzaklaştırmanın tercih edilmesi daha uygun görünmektedir. Haslam’ın yaklaşımı içinse Gayri-insanileştirme Kuramı, Haslam’ın Çift Boyutlu İnsandışılaştırma Modeli, Haslam’ın İkili İnsanlıktan Çıkarma Modeli, Haslam’ın İkili Gayri-İnsanileştirme Modeli, İki Boyutlu İnsandışılaştırma Modeli gibi çeviriler bulunmaktadır. Söz konusu çevirilerin herhangi yanlış bir vurgusu bulunmamaktadır. Diğer taraftan kavram karmaşasından kaçınmak amacıyla gayri insanileştirme yerine insandışılaştırma karşılığının tercih edildiği çeviriler kullanım kolaylığı oluşturmaktadır. Haslam’ın Çift Boyutlu İnsandışılaştırma Modeli çevirisi diğer seçeneklerden daha fazla kelime içermesi bakımından tercih edilmeyebilir. Bu bakımdan Haslam’ın yaklaşımı için Haslam’ın İkili İnsandışılaştırma Modeli Türkçe karşılığı önerilmektedir.

Alanyazında paylaşılan ortak kavramsal dilin oluşması tüm disiplinler için büyük önem taşımaktadır. Ortak dil güncel çalışmalar için bilgi üretmeyi kolaylaştırdığı gibi üretilen bilginin tarihsel gelişimini de takip etmeyi mümkün hale getirmektedir. Bu bakımdan bu gözden geçirme çalışmasının insandışılaştırma kavramına ilişkin Türkçe psikoloji alanyazınının takip edilmesi ve birikimli olarak ilerlemesine katkı sunacağı düşünülmektedir. Öte taraftan Türkçe alanyazın incelendiğinde insandışılaştırmanın yalnızca psikoloji çalışmalarına konu edilmediği görülmektedir (Açıkgöz, 2024; Coşkun, 2014; Tauscher ve Eskicioğlu, 2024). Bu bakımdan disiplinler arası bir bakış açısıyla düzenlenecek gözden geçirme çalışmalarının insandışılaştırma alanyazınının zenginleştireceği ve kavramın tarihsel gelişimine ilişkin daha detaylı bilgi sunacağı düşünülmektedir.

Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	<i>Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.</i>
Benzerlik Taraması	Yapıldı – İthenticate
Etik Bildirim	itobiad@itobiad.com
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Peer-Review	Double anonymized - Two External
Ethical Statement	<i>It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.</i>
Plagiarism Checks	Yes - İthenticate
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Complaints	itobiad@itobiad.com
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.

Kaynakça / References

Açıkgöz, B. (2024). İnsanın insana ettiği: insandışılaştırma. *Çalışma ve Toplum*, 3(82), 963–992. <https://doi.org/10.54752/ct.1517551>

Aktan, T. (2012). Compensatory nature of mixed stereotypes: An investigation of underlying mechanisms in the framework of stereotype content model [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Orta doğu Teknik Üniversitesi.

Allport, G. W. (1954). *The Nature of Prejudice*. Addison-Wesley.

Awasthi, B. (2017). From attire to assault: Clothing, objectification, and de-humanization – A possible prelude to sexual violence? *Frontiers in Psychology*, 8.

Bandura, A. (1990). Selective activation and disengagement of moral control. *Journal of Social Issues*, 46(1), 27–46. <https://doi.org/10.1111/j.1540-4560.1990.tb00270.x>

Bandura, A. (2002). Selective moral disengagement in the exercise of moral agency. *Journal of Moral Education*, 31(2), 101–119. <https://doi.org/10.1080/0305724022014322>

Bandura, A., Underwood, B., & Fromson, M. E. (1975). Disinhibition of aggression through diffusion of responsibility and dehumanization of victims. *Journal of Research in Personality*, 9(4), 253–269. [https://doi.org/10.1016/0092-6566\(75\)90001-X](https://doi.org/10.1016/0092-6566(75)90001-X)

Bar-Tal, D. (1989). Delegitimization: The Extreme Case of Stereotyping and Prejudice. In D. Bar-Tal, C. F. Graumann, A. W. Kruglanski, & W. Stroebe (Eds.), *Stereotyping and Prejudice* (pp. 169–182). Springer New York.

Bora, Z. S. (2024). The Effect of the Women-Nature Simile as a Form of Self Objectification on Women's Self-Dehumanization [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Boğaziçi Üniversitesi.

Capozza, D., Di Bernardo, G. A., Falvo, R., Vianello, R., & Calò, L. (2016). Individuals with intellectual and developmental disabilities: Do educators assign them a fully human status? *Journal of Applied Social Psychology*, 46(9), 497–509.

Castano, E., & Giner-Sorolla, R. (2006). Not quite human: Infrahumanization in response to collective responsibility for intergroup killing. *Journal of Personality and Social Psychology*, 90(5), 804–818. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.90.5.804>

Cortes, B. P., Demoulin, S., Rodriguez, R. T., Rodriguez, A. P., & Leyens, J.-P. (2005). Infrahumanization or familiarity? Attribution of uniquely human emotions to the self, the ingroup, and the outgroup. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 31(2), 243–253. <https://doi.org/10.1177/0146167204271421>

Coşkun, A. (2015). Dehumanization as an ethical issue in the health services sector. *Turkish Journal of Business Ethics*, 7(2), 9–51. <https://doi.org/10.12711/tjbe.2014.7.2.0160>

Costello, K., & Hodson, G. (2010). Exploring the roots of dehumanization: The role of animal–human similarity in promoting immigrant humanization. *Group Processes & Intergroup Relations*, 13(1), 3–22. <https://doi.org/10.1177/1368430209347725>

Cuddy, A. J. C., Fiske, S. T., & Glick, P. (2007). The BIAS map: Behaviors from intergroup affect and stereotypes. *Journal of Personality and Social Psychology*, 92(4), 631–648.

Cuddy, A. J. C., Fiske, S. T., Kwan, V. S. Y., Glick, P., Demoulin, S., Leyens, J., Bond, M. H., Croizet, J., Ellemers, N., Sleebos, E., Htun, T. T., Kim, H., Maio, G., Perry, J., Petkova, K., Todorov, V., Rodríguez-Bailón, R., Morales, E., Moya, M., ... Ziegler, R. (2009). Stereotype content model across cultures: Towards universal similarities and some differences. *British Journal of Social Psychology*, 48(1), 1–33.

Demir Kaya, M., & Çök, F. (2023). Kendini nesneleştirme inanç ve davranışları ölçeğinin genç kadınlar üzerinde geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Akdeniz Kadın Çalışmaları ve Toplumsal Cinsiyet Dergisi*, 6(1), 46–66. <https://doi.org/10.33708/ktc.1198888>

Demir, N. (2016). Kadınların Diğer Kadınları Gayriinsanileştirmesi ve Yardım Etme Eğilimi: İç-grup Dış-grup Algısı ve TEcavüzün Etkisi [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Abant İzzet Baysal Üniversitesi.

Demirdağ, A. (2014). Barış Sürecinin Desteklenmesinde İnsanlıktan Uzaklaştırmanın Etkisi [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Ankara Üniversitesi.

Demirdağ, A. (2021). Suriyeli Mültecilere İlişkin Kalıpyargı İçeriği ve Davranış İlişkisi: Duyguların ve Ahlaki Dışlamanın Aracı Rolü [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Ankara Üniversitesi.

Demirdağ, A., & Hasta, D. (2020). İnsanlıktan uzaklaştırmanın barış sürecini destekleme niyeti üzerindeki etkisi. *Türk Psikoloji Dergisi*, 36(88).

Demoulin, S., Cortes, B. P., Viki, T. G., Rodriguez, A. P., Rodriguez, R. T., Paladino, M. P., & Leyens, J. (2009). The role of in-group identification in infra-humanization. *International Journal of Psychology*, 44(1), 4–11.

Demoulin, S., Leyens, J., Paladino, M., Rodriguez-Torres, R., Rodriguez-Perez, A., & Dovidio, J. (2004). Dimensions of “uniquely” and “non-uniquely” human emotions. *Cognition & Emotion*, 18(1), 71–96. <https://doi.org/10.1080/02699930244000444>

Doğan, B. N. (2024). Evlilikte Eşini Aldatan Erkeklerin Bilişsel Meşrulaştırma Süreçlerinin Ahlaki Uzaklaşma Açısından İncelenmesi [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Selçuk Üniversitesi.

Doğan, G. (2013). Üniversite öğrencilerinde kendini nesneleştirme ve bazı değişkenlerle ilişkisi [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Ankara Üniversitesi.

Fiske, S. T. (2018). Stereotype Content: Warmth and Competence Endure. *Current Directions in Psychological Science*, 27(2), 67-73.

Fiske, S. T., Cuddy, A. J. C., Glick, P., & Xu, J. (2002). A model of (often mixed) stereotype content: Competence and warmth respectively follow from perceived status and competition. *Journal of Personality and Social Psychology*, 82(6), 878–902.

Fredrickson, B. L., & Roberts, T.-A. (1997). Objectification Theory: Toward understanding women's lived experiences and mental health risks. *Psychology of Women Quarterly*, 21(2), 173–206. <https://doi.org/10.1111/j.1471-6402.1997.tb00108.x>

Gervais, S. J., Bernard, P., Klein, O., & Allen, J. (2013). Toward a Unified Theory of Objectification and Dehumanization. In S. J. Gervais (Ed.), *Objectification and (De)Humanization* (Vol. 60, pp. 1–23). Springer New York.

Gezici Yalçın, Meral, Şenyurt, Ahmet Y., Gültepe, Bedirhan, & Coşkun, Hamit. (2016). Ahlaki uzaklaşma ölçeğinin Türkçeye uyarlanması. *Kalem Eğitim ve İnsan Bilimleri Dergisi*, 6(1), 309–332.

Gözde, A. (2018). Örgütsel Adalet Algısı, Örgütsel Vatandaşlık Davranışı, İşten Ayrılma Niyeti ve Örgütsel İnsandılaştırılma Algısı Arasındaki İlişkiler [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Abant İzzet Baysal Üniversitesi.

Gray, H. M., Gray, K., & Wegner, D. M. (2007). Dimensions of mind perception. *Science*, 315(5812), 619–619. <https://doi.org/10.1126/science.1134475>

Gray, K., Anne Knickman, T., & Wegner, D. M. (2011). More dead than dead: Perceptions of persons in the persistent vegetative state. *Cognition*, 121(2), 275–280.

Gray, K., & Wegner, D. M. (2012). Feeling robots and human zombies: Mind perception and the uncanny valley. *Cognition*, 125(1), 125–130.

Greenhalgh, Elizabeth Mora. (2015). Values and Morals in the Dehumanisation of Asylum Seekers [Yayımlanmamış Doktora Tezi].

Gündüz Köseoğlu, T. (2023). İşbirliği Davranışının Gelişimiyle İlişkili Sosyal Psikolojik Faktörler [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Mersin Üniversitesi.

Hafer, C. L., & Olson, J. M. (2003). An analysis of empirical research on the scope of justice. *Personality and Social Psychology Review*, 7(4), 311–323.

Harris, L. T., & Fiske, S. T. (2006). Dehumanizing the lowest of the low: Neuroimaging responses to extreme out-groups. *Psychological Science*, 17(10), 847–853.

Haslam, N. (2006). Dehumanization: An integrative review. *Personality and Social Psychology Review*, 10(3), 252–264. https://doi.org/10.1207/s15327957pspr1003_4

Haslam, N. (2021). The Social Psychology of Dehumanization. In M. Kronfeldner (Ed.), *The Routledge Handbook of Dehumanization* (1st ed., pp. 127–144). Routledge.

Haslam, N., Bain, P., Douge, L., Lee, M., & Bastian, B. (2005). More human than you: Attributing humanness to self and others. *Journal of Personality and Social Psychology*, 89(6), 937–950. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.89.6.937>

Haslam, N., & Loughnan, S. (2014). Dehumanization and inhumanization. *Annual Review of Psychology*, 65(1), 399–423.

Haslam, N., Loughnan, S., Reynolds, C., & Wilson, S. (2007). Dehumanization: A new perspective. *Social and Personality Psychology Compass*, 1(1), 409–422.

Haslam, N., & Stratemeyer, M. (2016). Recent research on dehumanization. *Current Opinion in Psychology*, 11, 25–29. <https://doi.org/10.1016/j.copsyc.2016.03.009>

Kahraman, F. (2018). Türkiye’deki Sosyal Grupların Kalıpyargı Haritası ve Kalıpyargıların Değerlerle İlişkisi [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. İstanbul Üniversitesi.

Kaya, N. (2018). Cinsel Şiddet Mağdurunu İnsandışılaştırmada Mağdurun Akademik Başarısının Etkisi [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Abant İzzet Baysal Üniversitesi.

Kazababa, Z. (2024). The Influence of Paternalistic Media Representations of Syrian Immigrants on Public Attitudes [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Boğaziçi Üniversitesi.

Kelman, H. G. (1973). Violence without moral restraint: Reflections on the dehumanization of victims and victimizers. *Journal of Social Issues*, 29(4), 25–61.

Köklü, A. (2019). Ergenlerde Ahlaki Uzaklaşma ile Riskli Davranışlar ve Empati Yeteneği Arasındaki İlişkinin İncelenmesi [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Beykent Üniversitesi.

Konuk, P. (2022). Partner Şiddeti Mağdurlarına Yardım Etme Eğiliminin İnsanlıktan Uzaklaşırma Adil Dünya İnancı ve Cinsiyetçilik Yönünden İncelenmesi [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Abant İzzet Baysal Üniversitesi.

Kronfeldner, M. E. (Ed.). (2021). *The Routledge handbook of dehumanization*. Routledge, Taylor & Francis Group.

Kteily, N. S., & Landry, A. P. (2022). Dehumanization: Trends, insights, and challenges. *Trends in Cognitive Sciences*, 26(3), 222–240. <https://doi.org/10.1016/j.tics.2021.12.003>

Kuljian, O. R., & Hohman, Z. P. (2023). Warmth, competence, and subtle dehumanization: Comparing clustering patterns of warmth and competence with animalistic and mechanistic dehumanization. *British Journal of Social Psychology*, 62(1), 181–196.

Leyens, J., Cortes, B., Demoulin, S., Dovidio, J. F., Fiske, S. T., Gaunt, R., Paladino, M., Rodriguez-Perez, A., Rodriguez-Torres, R., & Vaes, J. (2003). Emotional prejudice, essentialism, and nationalism The 2002 Tajfel lecture. *European Journal of Social Psychology*, 33(6), 703–717. <https://doi.org/10.1002/ejsp.170>

Leyens, J., Demoulin, S., Vaes, J., Gaunt, R., & Paladino, M. P. (2007). Infra-humanization: The wall of group differences. *Social Issues and Policy Review*, 1(1), 139–172.

Leyens, J., Rodriguez-Perez, A., Rodriguez-Torres, R., Gaunt, R., Paladino, M., Vaes, J., & Demoulin, S. (2001). Psychological essentialism and the differential attribution of uniquely human emotions to ingroups and outgroups. *European Journal of Social Psychology*, 31(4), 395–411. <https://doi.org/10.1002/ejsp.50>

Leyens, J.-P. (2009). Retrospective and prospective thoughts about infrahumanization. *Group Processes & Intergroup Relations*, 12(6), 807–817.

Leyens, J.-P., Paladino, P. M., Rodriguez-Torres, R., Vaes, J., Demoulin, S., Rodriguez-Perez, A., & Gaunt, R. (2000). The Emotional side of prejudice: The attribution of secondary emotions to ingroups and outgroups. *Personality and Social Psychology Review*, 4(2), 186–197. https://doi.org/10.1207/S15327957PSPR0402_06

Lieberman, T. J., & Burke, N. L. (2022). The development and validation of the Conscious Objectification Questionnaire. *International Journal of Eating Disorders*, 55(8), 1162–1168. <https://doi.org/10.1002/eat.23759>

Lima-Nunes, A., Pereira, C. R., & Correia, I. (2013). Restricting the scope of justice to justify discrimination: The role played by justice perceptions in discrimination against immigrants. *European Journal of Social Psychology*, 43(7), 627–636.

Lindner, D., & Tantleff-Dunn, S. (2017). The Development and psychometric evaluation of the self-objectification beliefs and behaviors scale. *Psychology of Women Quarterly*, 41(2), 254–272. <https://doi.org/10.1177/0361684317692109>

Martínez, R., Rodríguez-Bailón, R., & Moya, M. (2012). Are they animals or machines? measuring dehumanization. *The Spanish Journal of Psychology*, 15(3), 1110–1122.

McKinley, N. M., & Hyde, J. S. (1996). The Objectified Body Consciousness Scale: Development and validation. *Psychology of Women Quarterly*, 20(2), 181–215.

Morera, M. D., Quiles, M. N., Correa, A. D., Delgado, N., & Leyens, J. (2018). Perception of mind and dehumanization: Human, animal, or machine? *International Journal of Psychology*, 53(4), 253–260. <https://doi.org/10.1002/ijop.12375>

Noll, S. M., & Fredrickson, B. L. (1998). A mediational model linking self-objectification, body shame, and disordered eating. *Psychology of Women Quarterly*, 22(4), 623–636.

Olson, J. M., Cheung, I., Conway, P., Hutchison, J., & Hafer, C. L. (2011). Distinguishing two meanings of moral exclusion: exclusion from moral principles or principled harm-doing? *Social Justice Research*, 24(4), 365–390.

Opotow, S. (1990). Moral exclusion and injustice: An introduction. *Journal of Social Issues*, 46(1), 1–20. <https://doi.org/10.1111/j.1540-4560.1990.tb00268.x>

Opotow, S., Gerson, J., & Woodside, S. (2005). From moral exclusion to moral inclusion: Theory for teaching peace. *Theory Into Practice*, 44(4), 303–318.

Özdemir, D. Ö. (2017). Sosyal Kategorilemenin Gayri-insanileştirme Üzerine Etkisi [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Abant İzzet Baysal Üniversitesi.

Özkanlı, S. (2024). Suriyeli göçmenlere Yönelik Olumlu ve Olumsuz Tutumlarda Medyanın Rolü: Çerçeveleme Yankı Odası Etkisi [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Ankara Üniversitesi.

Paladino, M.-P., Leyens, J.-P., Rodriguez, R., Rodriguez, A., Gaunt, R., & Demoulin, S. (2002). Differential association of uniquely and non uniquely human emotions with the ingroup and the outgroup. *Group Processes & Intergroup Relations*, 5(2), 105–117.

Pereira, C., Vala, J., & Leyens, J. P. (2009). From infra-humanization to discrimination: The mediation of symbolic threat needs egalitarian norms. *Journal of Experimental Social Psychology*, 45(2), 336–344. <https://doi.org/10.1016/j.jesp.2008.10.010>

Prati, F., Moscatelli, S., Pratto, F., & Rubini, M. (2016). Predicting support for Arabs' autonomy from social dominance: The role of identity complexity and dehumanization. *Political Psychology*, 37(2), 293–301.

Puvia, E., & Vaes, J. (2013). Being a body: Women's appearance related self-views and their dehumanization of sexually objectified female targets. *Sex Roles*, 68(7–8), 484–495. <https://doi.org/10.1007/s11199-012-0255-y>

Rudman, L. A., & Mescher, K. (2012). Of animals and objects: Men's implicit dehumanization of women and likelihood of sexual aggression. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 38(6), 734–746. <https://doi.org/10.1177/0146167212436401>

Schroeder, J., & Fishbach, A. (2015). The "Empty Vessel" physician: Physicians' instrumentality makes them seem personally empty. *Social Psychological and Personality Science*, 6(8), 940–949. <https://doi.org/10.1177/1948550615597976>

Selvi, K. (2023). Yeterince kaslı değilim, kaslarımı daha fazla geliştirmeliyim: Kas dismorfisine detaylı bir bakış. *Klinik Psikoloji Dergisi*, 7(2), 271–290.

Sitruk, J., Summers, K. M., & Lloyd, E. P. (2023). Dehumanizing disability: Evidence for subtle and blatant dehumanization of people with physical disabilities. *Current Research in Ecological and Social Psychology*, 5, 100162.

Sohrabi, C., Franchi, T., Mathew, G., Kerwan, A., Nicola, M., Griffin, M., Agha, M., & Agha, R. (2021). PRISMA 2020 statement: What's new and the importance of reporting guidelines. *International Journal of Surgery*, 88, 105918.

Staub, E. (2006). *The roots of evil: The origins of genocide and other group violence* (17th printing). Cambridge University Press.

Struch, N., & Schwartz, S. H. (1989). Intergroup aggression: Its predictors and distinctness from in-group bias. *Journal of Personality and Social Psychology*, 56(3), 364–373.

Talmon, A., & Ginzburg, K. (2016). The nullifying experience of self-objectification: The development and psychometric evaluation of the Self-Objectification Scale. *Child Abuse & Neglect*, 60, 46–57. <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2016.09.007>

Tanrıverdi, V. (2020). *Cinsiyet İfadesi ve Cinsel Yönelim Bilgisinin İnsanlık Algısı Üzerindeki Etkisi [Yayımlanmamış Doktora Tezi]*. Abant İzzet Baysal Üniversitesi.

Tanrıverdi, V., & Gezici Yalçın, M. (2022). İnsanları hayvanlardan ve robotlardan ayıran özelliklerin atfedilmesinde kadınsı ve erkeksi cinsiyet ifadesinin etkisi. *Psikoloji Çalışmaları / Studies in Psychology*, 0(0), 0–0. <https://doi.org/10.26650/SP2022-1067397>

Tauscher, S., & Eskicioğlu, Y. C. (2024). İnsandışılaştırmanın antik kökenleri ve aydınlanma dönemine etkisi, *Uluslararası Suçlar ve Tarih*, 25, 73–106.

Topçu, Aslı. (2018). Örgütsel adalet algısı, örgütsel vatandaşlık davranışı, işten ayrılma niyeti ve örgütsel insandılaştırılma algısı arasındaki ilişkiler [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Abant İzzet Baysal Üniversitesi.

Trifiletti, E., Di Bernardo, G. A., Falvo, R., & Capozza, D. (2014). Patients are not fully human: A nurse's coping response to stress. *Journal of Applied Social Psychology*, 44(12), 768–777. <https://doi.org/10.1111/jasp.12267>

Vaes, J., Leyens, J.-P., Paola Paladino, M., & Pires Miranda, M. (2012). We are human, they are not: Driving forces behind outgroup dehumanisation and the humanisation of the ingroup. *European Review of Social Psychology*, 23(1), 64–106.

Vaes, J., Loughnan, S., & Puvia, E. (2013). *Humanness and Dehumanization* (P. G. Bain, Ed.; 0 ed.). Psychology Press. <https://doi.org/10.4324/9780203110539>

Vaes, J., & Paladino, M. P. (2010). The uniquely human content of stereotypes. *Group Processes & Intergroup Relations*, 13(1), 23–39.

Vaes, J., Paladino, M. P., Castelli, L., Leyens, J.-P., & Giovanazzi, A. (2003). On the behavioral consequences of infrahumanization: The implicit role of uniquely human emotions in intergroup relations. *Journal of Personality and Social Psychology*, 85(6), 1016–1034. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.85.6.1016>

Vaes, J., Paladino, P., & Puvia, E. (2011). Are sexualized women complete human beings? Why men and women dehumanize sexually objectified women. *European Journal of Social Psychology*, 41(6), 774–785. <https://doi.org/10.1002/ejsp.824>

Viki, G. T., Winchester, L., Titshall, L., Chisango, T., Pina, A., & Russell, R. (2006). Beyond secondary emotions: The infrahumanization of outgroups using human-related and animal-related words. *Social Cognition*, 24(6), 753–775.

Ward, L. (2003). Understanding the role of entertainment media in the sexual socialization of American youth: A review of empirical research. *Developmental Review*, 23(3), 347–388. [https://doi.org/10.1016/S0273-2297\(03\)00013-3](https://doi.org/10.1016/S0273-2297(03)00013-3)

Wollast, R., Puvia, E., Bernard, P., Tevichapong, P., & Klein, O. (2018). How sexual objectification generates dehumanization in Western and Eastern cultures: A comparison between Belgium and Thailand. *Swiss Journal of Psychology*, 77(2), 69–82.

Wu, M., & Lang, M. (2019). Female Questionnaire of Trait Self-Objectification: Initial development and validation in China. *Sex Roles*, 80(11–12), 758–769.

Yagmurcu, Y., & Tosun, L. P. (2018). Adaptation of the Objectified Body Consciousness Scale to Turkish and analysis of its psychometric characteristics. *Nesne Psikoloji Dergisi*, 6(13). <https://doi.org/10.7816/nesne-06-13-01>

Yakın, S. (2022). The Effect of Perceived Cultural Adoption on Dehumanization of Refugees in Honor Culture [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Boğaziçi Üniversitesi.

Yalçın, E. (2024). Grup Dinamiklerinde İnsandışılaştırma: Minimal Gruplarda Grup Büyüklüğü ve Grup Statüsünün Etkisi [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi.

YaşınTekizoğlu, F. (2019). Algılanan Erkeklik Tehdidinin ve Erkeklik ile İlgili Otobiyografik Anıların Tecavüz Olasılığı ve Kadını İnsanlıktan Çıkarma Üzerindeki Etkisi [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Ankara Üniversitesi.

Yılmaz, T. (2020). Turkish adaptation of the Objectified Body Consciousness Scale and the Self-Objectification Questionnaire. *Dusunen Adam: The Journal of Psychiatry and Neurological Sciences*. <https://doi.org/10.14744/DAJPNS.2019.00031>